

Yayın Geliş Tarihi: 28.07.2021
Yayına Kabul Tarihi: 27.10.2021
Online Yayın Tarihi: 31.12.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.975564

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 4, Yıl: 2021, Sayfa: 1671-1708
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SORUMLU TURİZM YAKLAŞIMI İLE TURİSTİK DESTİNASYONLARIN GELİŞİMİ: FOÇA ÖRNEĞİ¹

*Erdem AKTAŞ**
*Avşar KURGUN***

Öz

Turizm ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörleri etkilemesi açısından çok boyutlu ve turist ile ev sahibi arasındaki etkileşime dayalı dinamik bir süreçtir. Turizmin olumsuz ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri azaltmayı ve yerel halka fayda sağlamayı amaçlayan sorumlu turizm yaklaşımı destinasyonda yer alan bütün paydaşların sorumluluklarının bilincinde olmasını ve bu sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirdikleri uygulamalarını kapsamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, turistik destinasyonların gelişiminde, turizmin destinasyon üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi, yerel halk için ekonomik faydalar üretmeyi, yerel halkı karar verme sürecine dahil etmeyi, doğal kaynakları ve kültürel mirası korumayı, turistler ve yerel halk arasında anlamlı bağlar kurmayı, dezavantajlı grupların erişimini sağlamayı ve kültürel açıdan duyarlı olmayı hedefleyen sorumlu turizm anlayışının rolünün incelenmesidir. Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Yerli ve yabancı literatürde yer alan bilgiler ışığında çalışmanın ilk iki bölümü oluşturulduktan sonra veri toplama araçları olan derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi yardımıyla elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Sorumlu turizm ile destinasyon gelişimi arasındaki ilişki sorumlu turizmin boyutları olan çevresel sorumluluk, ekonomik sorumluluk ve sosyo-kültürel sorumluluk kapsamında derinlemesine incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında sorumlu turizm anlayışının destinasyon gelişimi üzerindeki etkileri, destinasyon paydaşlarının sorumlu turizm anlayışı içerisindeki rolleri ve sorumlu turizm yaklaşımı ile destinasyon gelişimi süreci ortaya konulmuştur.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Aktaş, E., Kurgun, A. (2021). Sorumlu turizm yaklaşımı ile turistik destinasyonların gelişimi: Foça örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (4), 1671-1708.

¹ Bu makale Erdem AKTAŞ'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Doktora Programında yazdığı "SORUMLU TURİZM YAKLAŞIMI İLE TURİSTİK DESTİNASYONLARIN GELİŞİMİ: FOÇA ÖRNEĞİ" isimli Doktora Tezinden üretilmiştir.

* Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0002-7439-8918, erdem.aktas@deu.edu.tr.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, ORCID: 0000-0002-2092-5292, avsar.kurgun@deu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Sorumlu Turizm, Çevresel Sorumluluk, Ekonomik Sorumluluk, Sosyo-Kültürel Sorumluluk, Destinasyon Gelişimi.

DEVELOPMENT OF TOURISTIC DESTINATIONS WITH RESPONSIBLE TOURISM APPROACH: FOÇA CASE²

Abstract

Tourism is a multidimensional and dynamic process affecting economic, social, cultural and environmental factors based on the interaction between tourist and host. Responsible tourism approach, which aims to reduce the negative economic, environmental and social impacts of tourism and to benefit the local people, includes the awareness of the responsibilities of all the stakeholders involved in the destination and their implementations within the framework of these responsibilities. The main objective of this study is to examine the role of responsible tourism approach which aims to minimize the negative effects of tourism on destinations, to generate economic benefits for local people, to involve local people in decision-making process, to protect natural resources and cultural heritage, to establish meaningful connections between tourists and local people, to provide access to disadvantaged groups and to be culturally sensitive on development of touristic destinations. In this study firstly literature review was done. After the first two parts of the study, which were formed in the light of the information contained from domestic and foreign literature, the data obtained through the interview and focus group interviews were evaluated. The relationship between responsible tourism and destination development has been investigated in depth within the scope of responsible tourism dimensions; environmental responsibility, economic responsibility and socio-cultural responsibility. In the last part of the study, roles of destination stakeholders and the process of destination development, which is driven by responsible tourism approach, has been put forward in order to achieve destination development in light of the findings obtained within the scope of the research.

Keywords: Responsible Tourism, Environmental Responsibility, Economic Responsibility, Socio-Cultural Responsibility, Destination Development.

GİRİŞ

Çevre bilincinin ve kültürel değerlere verilen önemin giderek artması daha bilinçli tatiller planlayan, tükettiği ürünün çevreye ve kültürel değerlere etkisini değerlendiren ve kararını bu doğrultuda veren bir turist profilinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra, turistlerin önemli bir kısmı daha iyi bir deneyim ve daha kaliteli turistik ürünler aramaktadır. Turistler ziyaret ettikleri destinasyonda yaşayan yerel halkın yaşam tarzlarını ve kültürlerini yakından incelemek, doğal güzelliklerini ve kültürel miraslarını daha fazla deneyimlemek istemektedirler. Turistik ürün satın aldıkları işletmelerin itibarlarına ve içinde

² This article was produced from Erdem AKTAŞ's Ph.D. Thesis titled "DEVELOPMENT OF TOURISTIC DESTINATIONS WITH RESPONSIBLE TOURISM APPROACH: FOÇA CASE", which is written in Dokuz Eylül University Social Sciences Institute Tourism Management Department Tourism Management Doctorate Program.

buldukları çevreye ve topluma karşı sorumluluklarını ne derece yerine getirdiklerine dikkat eden turistler suçluluk duygusundan uzak bir tatil talep etmektedirler. Bu eğilimin önem kazanması faaliyetlerini sorumlu turizm anlayışına göre şekillendiren işletmelere ve destinasyonlara önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

Sorumlu turizm kapsamında destinasyonun sahip olduğu ayırt edici özelliklerin geliştirilmesi, destinasyon paydaşları arasındaki bağların ve iletişimin kuvvetlendirilmesi ve farklı destinasyonlarla kurulan bağlarla birlikte iletişim kanallarının genişletilmesi destinasyon gelişiminin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Turistik destinasyonların doğal kaynaklarına ve kültürel yapısına bağımlı olan turizm sektörü, gelişimini planlarken ve bu planları uygularken neden olabileceği olumsuz etkileri önceden tahmin etmeli ve ortadan kaldıracak uygulamaları ön plana çıkarmalıdır. Sadece turistlerin değil yerel halkın da refahını en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen sorumlu turizm yaklaşımı turistik destinasyonların gelişimi konusunda temel alınmalı ve turistik destinasyonun paydaşlarının tamamı tarafından benimsenmelidir.

Çalışmada, öncelikle sorumlu turizm anlayışı üzerinde durulmuştur. Destinasyon paydaşlarının rollerinin ve sorumluluklarının bilincinde olduğu ve faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirdikleri, destinasyon içi ve destinasyon dışı iletişim kanallarının sürekli açık, koruma, geliştirme ve eğitimi ön plana çıkaran bir anlayış olan sorumlu turizm; destinasyonda gerçekleştirilen turistik faaliyetlerin olumsuz etkilerini en aza indirgeyerek yerel halka daha iyi bir yaşam, turistlere de daha iyi bir tatil deneyimi sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde destinasyon gelişimi kavramı ele alınmıştır. Çok sayıda paydaşın bir araya geldiği turistik destinasyonların gelişiminin sağlanabilmesi destinasyonun genel anlamda başarısına bağlı olduğu kadar paydaşların başarılarına da bağlı olmaktadır. Bu durum destinasyondaki planlama, uygulama, yönetim ve denetim faaliyetlerinin zor olmasını beraberinde getirmekte ve destinasyon gelişimi kavramının belirli bir süreç kapsamında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Son bölümde Foça'da gerçekleştirilen araştırmada elde edilen verilere yer verilmiştir. Çalışmada, araştırmanın amacına ve kapsamına uygun olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verinin elde edilmesinde odak grup görüşmesi ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılmıştır. Odak grup görüşmesi araştırmanın gerçekleştirildiği Foça destinasyonunda turizm konusunda uzman karar verici ve uygulayıcıları ile turizm faaliyetinde bulunan kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri ve temsilcilerinden oluşan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesinin yanı sıra Foça Belediyesi'nin odak grup görüşmesine katılan paydaşlar açısından stratejik değerinde bir rol oynadığı değerlendirilmesi nedeniyle odak grup görüşmesi dışında Foça Belediye Başkanı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek sorumlu turizm uygulamalarının destinasyon gelişimine ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel açıdan sağlayacağı etkiler, destinasyon

gelişiminin sağlanabilmesi için belirlenen paydaş rolleri ve sorumlu turizm yaklaşımı ile destinasyon gelişimi süreci ortaya konulmuştur.

SORUMLU TURİZM

Küresel anlamda bilgiye erişimin gün geçtikçe kolaylaşması, teknolojinin gelişim hızının olağanüstü seviyelere ulaşması, sosyal medyanın etkin kullanımı ve toplumsal hareketlerin gündelik hayata etkileri, insanların (tüketicilerin) çevresel, sosyal ve ekonomik konulardaki farkındalık seviyelerini yükseltmektedir. Bu farkındalık, insanların davranış şekillerine, paralarını nasıl harcadıklarına ve işlerini nasıl yaptıklarına etki etmeye başlamıştır. Mevcut ve potansiyel müşterilerinin davranışlarındaki değişimler turizm ekosistemi paydaşlarının da benzer konularda inisiyatifler almalarını zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde turistik destinasyonlar ve turistik destinasyon paydaşları uygulamalarını, çalışanlarına, yerel halka ve çevreye karşı sorumlu bir anlayışla yöneterek etik değerlere daha fazla dayandırmaktadırlar. Bu durum herkesin sorumluluklarının bilincinde olmasını gerektiren yeni bir ekonominin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Spenceley vd. (2002, s.8) sorumlu turizmi basitçe "turistler için daha iyi tatil deneyimleri sağlamak ve turizm işletmeleri için iyi iş fırsatları sağlamakla ilgili turizm anlayışı" olarak tanımlamaktadır. Sorumlu turizm, bunun yanı sıra, artan sosyo-ekonomik faydalar ve geliştirilmiş doğal kaynak yoluyla yerel halkın daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmalarına olanak sağlamayı hedeflemektedir. Güney Afrika Çevre Sorunları ve Turizm Departmanı (Government of South Africa Department of Environmental Affairs and Tourism) ise kavramı "çevrenin sürdürülebilir kullanımını sağlama; yerel halkı turizm endüstrisine dâhil etme; ziyaretçilerin, sorumlu hükümetin, çalışanların, işverenlerin, sendikaların ve yerel halkın güvenliğini ve emniyetini sağlama sorumluluğunu üzerine alan turizm anlayışı" olarak tanımlamıştır (DEAT, 1996, s.4). Turizmin talep yönü açısından incelendiğinde ise sorumlu turizm spesifik olarak "turistlerin çevre dostu uygulamalara katılarak, yerel geleneklere ve değerlere daha fazla farkındalık ve duyarlılık göstererek ya da yerel mal ve hizmetlerin daha büyük bir bölümünü satın alarak turistik destinasyonlarda sorumlu bir şekilde hareket edebileceği düşüncesi" olarak tanımlanabilmektedir (Lee vd., 2017, s.298). Doğal Hayatı Koruma Vakfı ise, sorumlu turizmi "turistleri tatmin eden, turistik destinasyonun çevresini koruyan ya da geliştiren ve yerel halka fayda sağlayan turizm anlayışı" olarak tanımlamaktadır (WWF, 2001, s.1). Bir başka tanıma göre sorumlu turizm "ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflere ulaşmak, eğitilmiş ve motive olmuş tüketiciler yaratmak için piyasayı kullanan turizm anlayışı" olarak tanımlanmaktadır (Goodwin, 2005, s.1).

Güney Afrika Çevre Sorunları ve Turizm Departmanı tarafından 1996 yılında yayınlanan "Güney Afrika'da Turizmin Gelişimi ve Tanıtımı" başlıklı raporda sorumlu turizmin temel unsurları (DEAT, 1996, s.13):

- Atıklardan ve aşırı tüketimden kaçınma,
- Yerel kaynakların sürdürülebilir kullanımı,

- Doğal, ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitliliğin korunması ve teşvik edilmesi,
- Ev sahibi kültüre karşı duyarlı olma,
- Yerel halkın turizm planlamasına ve karar alma süreçlerine katılımı,
- Turizmin çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerinin turizmin geliştirilmesi için bir ön koşul olarak değerlendirilmesi,
- Yerel halkın turizme katılımının ve turizmden fayda elde etmesinin sağlanması,
- Turizmin yerel, doğal ve kültürel çevreye saygılı ve sorumlu bir şekilde pazarda konumlandırılması,
- Turizmin etkilerinin izlenmesi ve bilgilerin şeffaf bir şekilde paydaşlarla paylaşılması şeklinde belirlenmiştir.

Güney Afrika Johannesburg şehri 2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nden hemen önce, Destinasyonlarda Sorumlu Turizm konulu konferansın ilkinde ev sahipliği yapmıştır. 20 ülkeden 280 delegenin katıldığı Cape Town Konferansı'nın sonucunda turizm işletmeleri için "sorumlu bir yaklaşım benimseme, sorumluluk sahibi belirli uygulamaları yerine getirme, ilerlemeyi şeffaf ve denetlenebilir bir şekilde raporlama ve gerektiğinde pazar avantajı olarak kullanma" çağrılarında bulunan bir deklarasyona imza atılmıştır (Spenceley, 2008, s.5). Cape Town Deklarasyonu'na göre sorumlu turizm (Cape Town, 2002, s.3);

- Olumsuz ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri en aza indirmekte,
- Yerel halk için ekonomik yararlar yaratmakta, yerel halkın refah düzeyini arttırmakta, çalışma koşullarını iyileştirmekte ve sektöre erişim sağlamakta,
- Yerel halkın, hayatlarını ve yaşam şanslarını etkileyen kararların alınması sürecine katılımını sağlamakta,
- Doğal ve kültürel mirasın yanı sıra biyolojik ve kültürel çeşitliliğinin korunmasına olumlu katkılar yapmakta,
- Yerel halkla daha anlamlı bağlantılar kurmalarına olanak vererek turistler için daha eğlenceli deneyimler sunmakta ve kültürel, sosyal ve çevresel konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamakta,
- Fiziksel engelleri bulunan insanlara erişim sağlamakta ve
- Kültürel açıdan duyarlı bir turizm anlayışı olduğu için turistler ve yerel halk arasında saygıyı geliştirmekte, yerel gurur ve güvenin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Sorumlu turizm, özel sektörle ilişki kurma aracı olarak devletler ve şehir yönetimleri tarafından giderek daha fazla takip edilmektedir. Kavramın uluslararası kabulü, özel sektörün, turizmin etkilerini yönetmede merkezi olması ve genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine daha fazla ilgi göstermesi ile açıklanabilmektedir. Bu nedenle, normatif bir yapı sunmanın yanı sıra, sorumlu turizm, turizmi yönetme konusunda da pragmatik bir çekiciliği de beraberinde getirmektedir (Chettiparamb & Kokkranikal, 2012, s.307).

Sorumlu Turizmin Boyutları

Cape Town Deklarasyonu, üçlü saç ayağı yaklaşımını, turizmin sosyal, ekonomik ve çevresel sorumlulukları hakkındaki ilkelerinin temeli olarak kullanmıştır. Bu üç saç ayağı bir turizm destinasyonunda olumlu bir etkiye sahip olmak için nelerin uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin, sosyal sorumluluk için bir yol gösterici ilke, “olumsuz etkilerin en aza indirilmesi ve olumlu etkilerin en üst düzeye çıkarılması amacıyla, projenin planlama ve tasarım aşamaları da dahil olmak üzere, operasyonun yaşam döngüsü boyunca sosyal etkileri değerlendirmektir” (Cape Town, 2002, s.4). Sorumlu turizm, tipik olarak üç temel sorun türünde turistik destinasyon paydaşlarının sorumluluklarını özetlemektedir. Bunlar; çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel sorumluluklar olarak sıralanmaktadır (Lee vd., 2017, s.299; Gao, Huang & Zhang, 2016, s.278; Hedlund, Marell & Garling, 2012, s.16; Hudson & Miller, 2005, s.385; Mihalic vd., 2021, s. 856).

Çevresel Sorumluluk

Turizm sektöründe faaliyette bulunan işletmeler, diğer sektörlerde yer alan işletmeler gibi doğal kaynakların serbest mal olarak görüldüğü pazar odaklı özellikler göstermektedir. Bu durumda çevre nihai ürünün bir parçası olduğu gibi, önemli bir girdi görevini de üstlenmektedir. Çevrenin üstlendiği bu görevler, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve fiyatlanması mümkün olmayan olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Turizm sektöründe yaşanan genişlemeler ve özellikle bu genişlemelerin bazı alanlarda yoğunlaşması, endüstrinin çevre üzerindeki uzun vadeli bağımlılığını ihmal etmektedir (Sinclair & Stabler, 2002, ss.158-159). Turizmi geliştirmek isteyenlerin çevreyi koruma ve çevre kalitesini iyileştirme çabaları artacaktır. Çünkü çevre kalitesi turizm ürününün kalitesini olumlu yönde etkileyecektir ve rekabet için gereklidir (Kuşlivan, 1999, s.86). Turistik alanların genel çevresel kalitesi sürdürülmeli veya mümkün olan yerlerde geliştirilmelidir. Çevre kalitesi sadece turistler için değil aynı zamanda yerel halk için de büyük önem taşımaktadır (Lorant & Tünde, 2010, ss.193-194).

Cape Town Deklarasyonu’nda çevresel sorumlulukların yerine getirilmesi için ortaya konan prensipler (Cape Town, 2002, s.4):

- Turizm işletmelerinin ve operasyonlarının - planlama ve tasarım aşaması dâhil - çevresel etkilerini değerlendirmek ve olumsuz etkilerin asgari düzeye indirilmesini ve pozitif olanların en üst düzeye çıkarılmasını sağlamak.
- Kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmak, israfı ve aşırı tüketimi azaltmak.
- Sürdürülebilir doğal çeşitliliği yönetmek ve çevrenin destekleyebileceği turizmin türünü dikkate alarak hassas ekosistemlerin ve korunan alanların bütünlüğüne saygı göstermek.
- Tüm paydaşlar için sürdürülebilir kalkınma için eğitim ve farkındalığı teşvik etmek.

- Tüm paydaşların kapasitelerini arttırmak ve en iyi uygulamanın yapılmasını sağlamak, bu amaçla çevre ve koruma uzmanlarına danışmak.

Turistler turistik destinasyonlarda, rekreasyon alanlarında ve turistik işletmelerde çevre dostu uygulamalara oldukça yüksek seviyede önem ve değer vermektedirler. Araştırmalar birçok turistin genel olarak işletmelerin çevresel faaliyetlerine ve yeşil yeniliklere karşı olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermektedir (Fairweather, Maslin & Simmons, 2005; Watkins, 1994).

Ekonomik Sorumluluk

Ekonomistler turizmi, doğrudan ve dolaylı birçok ürün ve hizmetlere ihtiyaç duyan belirli bir tüketici talebine cevap olarak görmektedirler. Endüstri, ulaşım, iletişim, altyapı, eğitim, güvenlik, sağlık, göç, gümrük ve barınma gibi birçok sektöre etki eden çok çeşitli ekonomik fırsatları teşvik etmektedir. Turizm gelişmekte olan ülkeler için cazip bir endüstri olarak görülmektedir, çünkü giriş engelleri genellikle düşüktür, buna karşın gelir olumlu stratejik ve pazarlama koşullarında hızlı bir şekilde sağlanabilmektedir. Bununla birlikte, az sayıda yerel ekonomik bağlantının neden olduğu yüksek yabancı mülkiyet ve derin sızıntı etkilerinin olduğu durumlarda gelişmekte olan ülkelerde ekonomik faydalar en üst düzeye çıkarılabilmektedir (Spenceley, 2008, s.6). Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin önemi büyük olmakla birlikte, yerel işletmelerin kurulması, doğru hizmet ve ürünlere yönlendirilmesi ekonomik sızıntıların azaltılmasını sağlamaktadır.

Turizm sektörünün emek-yoğun üretim tarzı ile çalışması, turistik mal ve hizmet üretiminde otomasyon imkânının büyük ölçüde zor olması, turizmin istihdam etkisinin önemini göstermektedir. Turizm sektöründe istihdamın katkısı ekonomik bir kazanç olduğu gibi, işsizlik bakımından da büyük önem taşımaktadır (Avcıkurt, 2007, s.40). Turizm sektörü hem yerel halka istihdam ve gelir yaratmakta hem de yerel halkın turizm hareketi konusunda bilinçlenmesini sağlamaktadır. Farklı kültürlerin bir araya gelerek birbirlerini tanıma fırsatı bulduğu turizmde kalifiye eleman ihtiyacının bir sonucu olarak eğitim düzeyinin yükseleceği ve hoşgörülü bir toplumsal yapısının yaratılabileceği düşünülmektedir.

Turizm sektöründe faaliyet gören işletmeler bütün işletmelerde olduğu gibi varlıklarını sürdürebilmek, işletme maliyetlerini karşılamak ve yapılmış yatırımları geri kazanmak için belirli bir seviyede gelir elde etmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte, bir "sorumlu turizm" uygulamalarını benimseyen bir turistik işletme gelir elde etmekten daha fazlasını yapmalıdır (Spenceley vd., 2002, s.17). Bunun yanı sıra turizmin gelişimi söz konusu olduğunda dikkatlice değerlendirilmelidir. Turizmin ekonomik açıdan fayda sağlayacağı ve yerel geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirgeyeceği düşünülmeli ancak turizmin her zaman yerel ekonomiye en uygun kalkınma biçimi olmayabileceği de göz ardı edilmemelidir (Fang, 2020, s.135).

Cape Town Deklerasyonu'nda ekonomik sorumlulukların yerine getirilmesi için ortaya konan prensipler (Cape Town, 2002, ss.3-4):

- Turizmi geliştirmeden önce ekonomik etkileri değerlendirmek ve yerel topluluklara fayda sağlayan ve yerel geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirgeyen (örneğin kaynaklara erişimin kaybı gibi) kalkınma biçimlerini tercih etmek, turizmin gelişiminin her zaman yerel ekonomiye en uygun biçimi olmadığını kabul etmek.
- Yerel toplulukların turizmde yer almasını ve turizmden faydalanmasını sağlayarak bağlantıları arttırmak ve sızıntıların azaltılması yoluyla yerel ekonomik faydaları en üst düzeye çıkarmak. Mümkün olan yerlerde yoksullukla mücadele stratejilerini benimseyerek yoksulluğu azaltmaya yardımcı olmak için turizmi kullanmak.
- Hedefi yansıtan, tamamlayan ve geliştiren kaliteli ürünler geliştirmek.
- Turizmi, destinasyonun doğal, kültürel ve sosyal bütünlüğünü yansıtan ve uygun turizm biçimlerini teşvik eden şekillerde pazarlamak.
- Adil iş uygulamalarını benimsemek, adil ücretler ödemek, riskin en aza indirilip paylaşıldığı ortaklıklar kurmak ve uluslararası çalışma standartlarına uygun çalışanları işe almak.
- Turizmle ilgili işletmelerin gelişmesini ve sürdürülebilir olmasını sağlamak için küçük, orta ve mikro işletmelere uygun ve yeterli desteği sağlamaktır.

Sosyo-Kültürel Sorumluluk

Ekonomik yapı üzerindeki etkileri turizmin özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından benimsenen ve desteklenen bir sektör olmasında önemli bir rol oynamıştır. Ekonomik getirilerin yanı sıra, turizmin doğal kaynaklara ve kültürel yapıya da olumlu katkılarda bulunduğu tartışılmakla beraber, turizmin eskiden görüldüğü kadar zararsız ve maliyetsiz bir ekonomik seçenek olmadığı gerçeği ortaya çıkmıştır (Gürbüz, 2002, s.50). Turizm sadece ekonomik bir olay olmayıp, ekolojik, siyasi, sosyal ve kültürel yönleri de olan toplum ve sosyal yapı üzerinde önemli rol oynayan uluslararası bir harekettir. Bu nedenle, turizmin etkileri değerlendirilirken sadece gelir getirici ve döviz kazandırıcı özellikleri gibi maddi ve ekonomik sonuçları değil sosyal ve kültürel yansımaları gibi ekonomik olmayan konuların irdelenmesi de gerekmektedir (Avcıkurt, 2007, s.56).

Turizmin yerel kültür üzerindeki en önemli etkilerinden birisi ticarileşmedir. Yerel kültür, turizmin etkisiyle maddeci ve ticari bir nitelik kazanmaktadır. Yerel halk daha önce gönüllü yapılan hizmetleri turizmin destinasyonda gelişmesiyle beraber para karşılığı yapmaya başlayabilmektedir. Böylece, valiz taşımak veya bilgi vermek gibi daha önce nezaket ve yardım ifadesi olarak yapılan davranışlardan para istenmeye başlamasıyla, ahlaki bir kültür yapısı ticari bir yapı kazanmaktadır (Forster, 1964, s.222). Ayrıca, yerel halkın kültürünün önemli bir parçası olan gelenek ve törenlerinin ticari amaçlı bir gösteriye dönüşmesi, gerçek anlamlarını yitirmelerine neden olmaktadır (Graburn, 1980, s.61). Geleneksel olarak kültürel miras varlıklarının korunması için çaba harcanırken turizm sektörünün kültürel miras varlıklarına ticari anlamda baktığı ve bu değerleri “turizmleştirerek” olumsuz etkilediği, bu nedenle iki yapının birbiriyle uyumsuz olduğu savunulmaktadır. Ancak

söz konusu durumun engellenebilmesi ve karşılıklı faydanın sağlanabilmesi için kaynakların paylaşımı sonucunda birlikte çalışma fırsatlarının değerlendirilmesi gerekmektedir (Özdoğan, 2014, s.50).

Sosyo-kültürel sorumlulukların yerine getirilmesi gerek prensipler Cape Town Deklerasyonu'nda aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Cape Town, 2002, s.4):

- Yerel toplumu planlama ve karar verme sürecine aktif olarak dâhil etmek ve bunu gerçeğe dönüştürmek için kapasite geliştirmeyi sağlamak.
- Olumsuz etkileri en aza indirmek ve olumluları en üst düzeye çıkarmak için, operasyonun yaşam döngüsü boyunca -projelerin planlama ve tasarım aşamaları dâhil- sosyal etkileri değerlendirmek.
- Turizmi kapsayıcı bir sosyal deneyime dönüştürmek ve herkes için, özellikle de savunmasız ve dezavantajlı topluluklar ve bireyler için erişimin sağlanması için çaba sarf etmek.
- Sosyal ve kültürel çeşitliliği korumak ve teşvik etmek, ev sahibi kültüre duyarlı olmak.
- Turizmin sağlık ve eğitim alanındaki gelişmelere katkıda bulunmasını sağlamak.

Giderek daha fazla ilgi görmesi ile birlikte sosyo-kültürel boyutuyla sorumlu turizm, turistleri adaletsizlik ve direniş konusunda ahlaki ve pragmatik bir şekilde bilgilendirmektedir. Sorumlu turizm, geleneksel turizmin küresel eşitsizliklere neden olduğu bir ortamda, sadece daha az istilacı olmakla kalmayıp aynı zamanda küresel eşitsizliğin ortadan kaldırılabileceği araçların da olduğunu ileri sürmektedir (McLaren, 2003, s.88; Mahrouse, 2011, s.373). Sorumlu turizm, destinasyonda bulunan yerel halka; kültürlerini paylaşabilme, hikâyelerini anlatabilme, dayanışma isteği ve tolerans artışı talep edebilme ve turistlerle arasındaki anlayışı arttırabilme fırsatı sunmaktadır (Isaac, 2010, s.586).

DESTİNASYON GELİŞİMİ

Turistik destinasyonlar, çeşitli ürünleri ve hizmetleri sunan çok sayıda paydaşı içeren karmaşık ağlar olarak düşünülmektedir (Hu & Ritchie, 1993, s.26; Buhalis, 2000, s.97; Murphy, Pritchard & Smith, 2000, s.43). Turistler, destinasyonu entegre bir deneyim sunan bir birim olarak algılamaktadır ve bu deneyim ya da ürün bireysel aktörler tarafından üretilmekte ve beslenmektedir. Bireysel aktörlerin başarısının yanı sıra, tüm destinasyonun başarısı, destinasyonun kaynaklarının, ürünlerinin ve hizmetlerinin verimli bir şekilde eşgüdümüne ve entegrasyonuna bağlıdır (Beritelli, Bieger & Laesser, 2007, s.96).

Destinasyon gelişimi kavramı, çok sayıda işletme, yerel halk, yerel ve bölgesel yetkililer gibi paydaşları içeren stratejilerin geliştirilmesinin zorluklarını dikkate almak zorundadır. Söz konusu zorluklar ve destinasyonu bir birim olarak ele almak, destinasyon gelişimi ile ilgili farklı konulara odaklanan geniş bir araştırmanın gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Destinasyon, sadece kendi rekabet gücünü değil

aynı zamanda paydaşların da rekabet gücünü etkileyen önemli bir birim olduğu kabul edilmektedir (Haugland vd., 2011, s.269).

Destinasyon gelişimi, yerel ve bölgesel kalkınmada önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır ve destinasyon gelişimi kavramına olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Turizm, çoğu zaman ülkeler ve destinasyonlar için kalkınmayı sağlayacak ve sürdürülebilir kılacak bir endüstri olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel Büyüme Anlaşmaları ve Bölgesel Büyüme Programları gibi bölgesel kalkınma politikalarının yanı sıra Avrupa Birliği Yapısal Fon projeleri gibi gelişim projeleri bu eğilimi en iyi desteklemektedir. Yerel ve bölgesel kalkınmanın itici gücü olarak turizme duyulan inancın oldukça güçlü olduğunu görmek mümkündür (Svensson, Nordin & Flagestad, 2005, s.32). Bu inanç turistik destinasyonun gelişiminin bölge ve ülke açısından ne önemli olduğunu göstermektedir. Destinasyon gelişimi, doğru planlandığı ve uygulandığı takdirde ekonomik kalkınmayı ve yerel halkın yaşam kalitesinin artmasını beraberinde getirmektedir. Doğal, ekonomik ve sosyo- kültürel kaynakların etkin kullanıldığı bir destinasyon gelişimi destinasyon için sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Turizm sektörünün bilgi eksikliğinden dolayı turizm tedarikçileri tarafından iyi anlaşılmamış olan sorumlu turizm anlayışının, turistik destinasyonların gelişiminin sürdürülebilir olmasında önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir turizm gelişmesindeki temel özellikler, etkili faktörlerin (destekleyici faktörler ve kaynaklar, temel kaynaklar ve çekicilikler, destinasyon yönetimi ve planlamasının yanı sıra ilgili yükseltici belirleyiciler) anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu faktörler ve sorumlu turizm, sürdürülebilir turizm gelişimi inşa etme anlayışında bütünsel bir bakış açısı sunmaktadır. Sorumlu turizm, turistik destinasyonların geliştirilmesi için önemli bir genel kılavuz ya da bir turistik destinasyonun sürdürülebilirlik statüsünü elde etmesinde ya da bu statünün iyileştirilmesinde ve sürdürülebilir turizm gelişiminin oluşumunda bireyler ve hükümetler için yararlı bir araç olarak hizmet etmektedir (Chan, 2010, s.24).

Destinasyon Gelişimini Etkileyen Faktörler

Destinasyon gelişimi kavramı, destinasyon paydaşlarının entegrasyonunun oldukça zor olması ve yapılacak çalışmaların çok kapsamlı ve iç içe geçmiş faaliyetleri kapsamasından dolayı kapsamlı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmelidir. Destinasyon gelişimi kavramının söz konusu karmaşık yapısının çözülebilmesi için üç boyutta incelenmesi gerekmektedir. Bu boyutlar; destinasyonun yetenekleri, destinasyon seviyesinde koordinasyon ve destinasyonlar arası köprü bağlarıdır (Haugland vd., 2011, ss.269-270).

Destinasyonun Yetenekleri

Kaynak tabanlı teoriye göre bir işletmenin kaynakları ve yetenekleri, stratejilerinin oluşturulmasında temel faktörlerdir. İşletmenin kaynakları ve yetenekleri işletmenin kimliğini belirleyen ve stratejisini şekillendiren temel sabitlerdir ve bunlar firmanın kârlılığının birincil kaynaklarıdır. Kaynak temelli bir

yaklaşımında strateji oluşumunun anahtarı; kaynaklar, yetenekler, rekabet avantajı ve karlılık arasındaki ilişkilerin anlaşılması ile rekabet avantajının zaman içinde sürdürülebilir olmasını sağlayacak mekanizmaların anlaşılmasıdır (Grant, 1999, s.21). Bir işletmenin sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi diğer işletmeler tarafından kopyalanamayacak ya da taklit edilemeyecek bir dizi eşsiz kaynak ve yetenek geliştirmesi ile mümkün olmaktadır (Barney, 1991, s.101).

Kaynaklar, işletmelerin sahip olduğu veya kontrol ettiği mevcut faktörlerin stokları olarak tanımlanmaktadır. Kaynaklar, teknoloji, yönetim bilişim sistemleri, teşvik sistemleri, yönetim ve iş gücü arasındaki güven ve daha fazlası gibi çeşitli şirket varlıkları ve bağlanma mekanizmaları kullanılarak nihai ürünlere veya hizmetlere dönüştürülmektedir (Amit & Schoemaker, 1993, s.35). Kaynak tabanlı teori belirli bir coğrafi alanda bir endüstrinin rekabet potansiyelini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Burada kullanılan coğrafi alan terimi, belirli bir ekonomik faaliyeti gerçekleştirmesini sağlayan belirli kaynaklara ve/veya yeteneklere sahip bir destinasyonu tanımlamak için kullanılmaktadır. Kaynaklar bir destinasyonda bulunan ve belirli bir ekonomik faaliyette kullanılacak kuruluşlar için mevcut olan herhangi bir girdiyi ifade etmektedir (Melian- Gonzalez & Garcia-Falcon, 2003, ss.721-722).

Yetenekler, piyasanın talep ettiği ürün ve hizmetleri üretmek için kaynakların ve yetkinliklerin entegrasyonu ve yeniden yapılandırılması hakkındaki bilgileri temsil etmektedir. Yetenekler işletmeler açısından incelendiğinde üçe ayrılmaktadır. Bu yeteneklerden ilki işletmenin uygun ortakları seçme yeteneğine odaklanan ilişkisel yetenekler, ikincisi işletmelerin rekabet avantajı elde etmek için bir araya getirebilecekleri kaynaklara atıfta bulunan birleştirme yetenekleri ve son olarak da işletmelerin diğer işletmelerle ilişkilerinden bilgi edinerek rekabet gücünü iyileştirmelerine olanak sağlayan emici yeteneklerdir (Lechner & Dowling, 2003, s.4).

Destinasyon yetenekleri ise, çeşitli yerel aktörler arasında dağıtılan kaynakları, destinasyonda rekabet üstünlüğü yaratmak veya bunu güçlendirmek amacıyla entegre etmek ve yeniden değerlendirmek olarak tanımlanmaktadır (Sainaghi & De Carlo, 2016, s.186). Burada turistik destinasyonlar için zorlu görevlerden birisi de, birçok farklı aktöre dağıtılan kaynakları ve yetkinlikleri sürekli olarak entegre etmek ve bu kaynak ve yetkinlikleri turistler tarafından talep edilen ürün ve hizmetlere dönüştürmektir. Destinasyon yetenekleri hem ürün ve/veya hizmet üretimi yapan bireysel aktörlerin faaliyetlerini hem de bu ürün ve hizmetlerin pazara sunumu aşamasındaki iletişimi içermektedir (Rodriguez-Diaz & Espino-Rodriguez, 2008, s.368).

Destinasyon Seviyesinde Koordinasyon

Turistik destinasyonlar genellikle farklı ürün ve hizmetlerin sunulmasından sorumlu olan çeşitli amaç ve stratejilere sahip işletmeler ve diğer paydaşlardan oluşan parçalanmış yapılar olarak tanımlanmaktadır (Bramwell & Alletorp, 2001,

s.91; Wang & Xiang, 2007, s.75). Destinasyonun bir ürün olarak karmaşık doğası (bağımsız paydaşların bir araya gelmesi), destinasyon bazında stratejilerin oluşturulmasını ve uygulanmasını üstlenilmesini zorlaştırmaktadır. Paydaşlar genellikle kendi yönelimlerini takip ettikleri için, destinasyonlar için turizm faaliyetlerinin yönetimini üstlenmiş kişiler stratejilerin uygulanabilmesini sağlamak için genellikle bir koordinasyon ve rehberlik rolüne yerleşmek zorunda kalacaktır (Fyall, Callod & Edwards, 2003, s.646).

Koordinasyon, özerk turizm kuruluşlarının, ortak görevleri uygulayarak etkinlikleri veya hizmetleri desteklemek için faaliyetlerini düzenlemelerine izin vermektedir. Personel veya faaliyetlerin entegrasyonu asgari düzeydedir ve belirli görevlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Politikalar ve prosedürler genellikle kayıt dışı tutulmaktadır. Koordinasyonun odak noktası, paydaşların faaliyetlerini diğer uyumlu kuruluşların faaliyetleri ile düzenleyerek ve çıkarlarını diğer çıkarlarla uyumlu hale getirerek bireysel organizasyonel hedeflerini daha iyi takip etme kabiliyetinin kazanılmasıdır (Wang & Krakover, 2008, s.132).

Bir turistin tatmin edilmesinde geçerli unsurlar arasında uyumun ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için turistik ürünün oluşturulmasına katkı yapan birimler arasında da etkili bir koordinasyon ve işbirliği gerekmektedir (Sarı & Kozak, 2005, s.255). Bunun yanı sıra destinasyon seviyesinde koordinasyon destinasyon yönetim örgütünün kuruluş aşamasında da büyük öneme sahiptir. Destinasyon yönetim örgütlerinin oluşumunda destinasyon yöneticileri ve yerel karar verme organları destinasyon seviyesindeki koordinasyonun, paydaşlar arasındaki işbirliği düzeyinin, etkileşimlerin yoğunluğunun, sosyal iklimin, teknoloji altyapısının ve koordinasyon modellerinin bir incelemesini yapmalı, bu verilere dayanarak destinasyon yönetim örgütünün iş modelini seçmeli ve tasarlamalıdır (Ndou & Petti, 2007, s.13).

Destinasyonlar Arası Köprü Bağları

Destinasyonlar arası köprü bağları kavramı birbirileri ile bağlantısı olmayan, bağımsız sistemler arasındaki bağlantıları vurgulamaktadır. Köprü bağları yapısal boşlukların kapsamı ile ilgilidir (Burt, 1997, s.339). Hem bir birim olarak destinasyon hem de bireysel işletmeler için, daha geniş bölgelere ve diğer destinasyonlara bağlanmak önemlidir, çünkü kurulan köprü bağları bilgi alışverişi için değerli kaynaklar olabilmektedir. Destinasyonlara arası köprü bağları sayesinde, farklı destinasyonlarda faaliyet gösteren paydaşlar arasında doğrudan bağlantılar kurulabilmekte ya da pazarlama firmaları, danışmanlık şirketleri, sanayi hizmeti sağlayıcıları ve turizm gelişimine yönelik kamu kuruluşları gibi ortak dış paydaşlarla dolaylı bağlantılar kurabilmektedir. Köprü bağları öncelikli olarak birbirleriyle bağlantısı bulunmayan destinasyonlara arasında bağlantısız bilgi kanalları olarak işlev görmektedirler (Haugland vd., 2011, s.278).

Farklı destinasyonlar verimlilik açısından performans farklılıkları gösterebilmekte ve farklı gelişim aşamalarında olabilmektedirler (Fuchs, 2004,

s.53). Bazı destinasyonlar keşif aşamasında olabileceği gibi, diğerleri de iyi bir şekilde geliştirilebilmekte ve son derece profesyonel hale getirilebilmektedir (Prideaux, 2000, s.234). Burada önemli bir konu, daha az gelişmiş ve daha az verimli olan destinasyonların, daha profesyonel ve verimli destinasyonlardan nasıl bilgi edinebilecekleridir. Araştırmacılar, hedefler arasındaki verimlilik ve performans boşluklarını belirlemek için benchmarking tekniklerinin uygulanmasını önermişlerdir. Benchmarking uygulamalarındaki amaç, destinasyonları bir dizi boyutta karşılaştırmak suretiyle, destinasyonlar arasındaki performans boşluklarını tanımlamak ve performansını geliştirmek için stratejiler ve eylemler geliştirmektir (Fuchs, 2004, s.53).

Destinasyonlar arası köprü bağları konusundaki bir diğer önemli yaklaşım da ağ kapanması kavramıdır. Ağ kapanması kavramı, ağ üyeleri arasında yoğun ve karşılıklı olarak birbirine bağlı bağların bir modelini ifade etmektedir (Soda, Usai & Zaheer, 2004, s.893; Kreiser, 2011, s.1039). Ağ kapanması, paylaşılan normların ve güvenin gelişmesine, paylaşılan anlam ve zihinsel modellerin oluşturulmasına, doğru bilginin paylaşılmasına ve ortak rutinler geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Coleman, 1988, s.106).

Araştırma Konusu ile İlgili Literatür

Turizm, doğal, kültürel ve çevresel faktörlerine duyarlı, rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran mikro ve makro bir ortamda faaliyet gösteren dünya çapında bir olgu ve karmaşık bir sosyal sistemdir (Mathew, 2009, s.83). Bunun yanı sıra turizm, pek çok ülkede sosyo-ekonomik ve politik gelişimin önemli bir unsuru olup, turizmin sosyo-ekonomik ve kültürel başarıya olumlu katkıda bulunup bulunmadığı ve çevrenin bozulmasına, yerel kimlik kaybına katkıda bulunup bulunmadığı cevaplanmayı bekleyen sorular olarak dikkat çekmektedir (Chan, 2010, s.25).

Turizm sektörü ülkelere ve destinasyonlara yaptığı ekonomik katkılar sayesinde önemini her geçen gün artırarak dünyanın en büyük endüstrilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Ancak ekonomik önemine ek olarak, sektörün çevresel etki ve kaynak tüketimi açısından büyük zararlara verebileceği de unutulmamalıdır. Bu nedenle destinasyonların gelişimi açısından turizm sektörü değerlendirmeye alınırken sektörün performansının sadece ekonomik katkıyı değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal boyutları da ele alması gerektiği kabul edilmiştir (Gray & Bebbington, 2001, s.315). Literatürde sorumlu turizm ile ilgili çalışmalar, sorumlu turizmde yaklaşımlarında kavramı; toplum düzeyinde katılımı, kaynak yönetimini, faydaların adil dağıtımını ve turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmeyi öncelikli kılan bir planlama, politika ve gelişim süreci olarak değerlendirilmektedir (Grimwood vd., 2015, ss.22-23).

Lorant ve Tünde (2010) turizm sektörünün destinasyondaki doğal, tarihi ve kültürel kaynakları hem yerel halka hem de gelecek nesillere fayda sağlayacak şekilde koruması ve faaliyetlerini bu esasa dayandırması gerektiğini belirtmektedir.

Turizm doğal çevreye, tarihi ve kültürel mirasa bağlı faaliyetlerden oluşmaktadır ve bu kaynakların etkin kullanımı destinasyonlar için oldukça önemlidir. Bu kaynakların yok edilmesi veya doğru bir şekilde kullanılmaması bir destinasyonun gelişiminin engelleyecektir. Sorumlu turizm uygulamaları, destinasyon paydaşlarının tamamının bu konularda sorumluluk almaları destinasyon gelişimini olumlu etkilemektedir. Bu durum, turistik destinasyonların gelişimini planlarken ve yönetirken ciddi çevresel, ekonomik veya sosyo-kültürel sorunların ortaya çıkmasına engel olacaktır. Enerji tüketimini veya atık üretimini azaltmak ve biyolojik çeşitliliği sürdürmek destinasyon gelişimi hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Turizmin çevresel etkileri ve turizmin gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen Bertan (2009) turizmin gelişiminin sürdürülebilir olabilmesi için, turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bertan'a göre, olumsuz etkiler azaltılarak, turizmdeki gelişmelerin destinasyonun yapısına uygun olması ve süreklilik göstermesi, kaynakların sürdürülebilir bir şekilde gelişmesine yardımcı olacaktır.

Booyens (2010) ise turistik destinasyonlarda sorumlu turizm uygulamaları ile birlikte ekonomik gelişimin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Booyens, turistik destinasyon paydaşlarının tamamının sorumlu turizm anlayışını benimsememeleri durumunda ekonomik faydaların ve destinasyon gelişiminin gerçekleşmeyeceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte yerel halkın turizm kaynaklı herhangi bir kısıtlama olmaksızın hayatlarına devam etmesinin önemine vurgu yapmakta destinasyon gelişimi için turistlerin yerel halkın yaşam tarzına ve kültürüne saygı göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Turizmin gelişiminin etkileri zaman ve mekâna yayılarak, gelişimin yerel halk ve yerel çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirgenmelidir.

Mondal ve Samaddar (2021) sorumlu turizmin paydaşların bakış açılarını ortaya koyması, sosyal cevap verilebilirlik ve sosyal girişimcilik konularına olan ilgiye odaklanması, farkındalığın destinasyon seviyesinde yayılmasını sağlaması ve pazarlama aşamasında destinasyon açısından sağladığı faydaları ortaya koyarak sorumlu turizmin sürdürülebilir kalkınma açısından önemine vurgu yapmışlardır. Sorumlu turizm uygulamalarının Asya-Pasifik bölgesinde ön plana çıkması, bölgenin tercih edilebilirliğini arttırmış ve gelişimine katkıda bulunmuştur. Çalışmada sorumlu turizmin, yalnızca kendi kendine büyüyüp genişlemekle kalmadığı aynı zamanda gelecek nesillerin hayatta kalması ve gelişmesi için bir ortam yarattığı üzerinde durulmaktadır.

Burgold ve Rolfes (2013) ise sorumlu turizm anlayışının turistik destinasyon gelişiminin eşit bir şekilde gerçekleştirilmesindeki önemini ortaya koymaktadır. Güney Afrika'da Safari turları ile birlikte sorumlu turizm anlayışının yoksul yerel halkın ekonomik kalkınmasına ve eğitimine destek olduğunu vurgulayan Burgold ve Rolfes, sorumlu turizm anlayışı ile birlikte destinasyonun tarihsel gelişimi ve politik istikrarının sağlanabileceğini belirtmektedir. Frey ve George (2010) da benzer

şekilde, sorumlu turizm anlayışının yoksul yerel halkın turizmin gelişiminin ekonomik sonuçlarından yararlanmasını sağlayarak daha eşit bir toplum yaratılmasına katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Sorumlu turizmin ekonomik faydalarının orta ve uzun vadede destinasyonda bulunan işletmeler ve yerel halk için motivasyon kaynağı olacağını belirten yazarlar, sosyo-kültürel ve çevresel faydaların destinasyonun gelişimi açısından daha az görünür olsa da turizmin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşıdıklarını ortaya koymuşlardır.

Destinasyon imajı açısından sorumlu turizmi değerlendiren Krippendorf (1999) rekabetçi bir pazarda satışların genellikle benzersiz bir satış teklifine bağımlı olduğunu ve sorumlu bir turizm taahhüdünün ek rezervasyonlar için güvence sağlayabilecek bir katma değer olduğunu savunmuştur. Krippendorf'a göre birbiriyle rekabet içerisinde olan destinasyonlara arasında seçim yapmak turistler için giderek zorlaşmakta, belirli bir seyahatin sorumlu turizm yönleri destinasyona rekabet avantajı sağlayabilmektedir. Goodwin ve Francis (2003) ise İngiltere'de gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, turistlerin destinasyonlardan ve turistik işletmelerden ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluğu olan tatiller beklediklerini ancak bu beklentiyi karşılamak için çok yüksek fiyatları ödemeye hazır olmadıklarını belirtmişlerdir. Goodwin ve Francis'e göre, özellikle yerel halk ve çevreyle yüksek kalitede bir bağlantı sağlayan sorumlu turizm uygulamaları, yerel halkın yaşam kalitesini arttırırken turistlerin de daha özel deneyimler yaşamasına yardımcı olmaktadır. Warren, Gripper ve Claringbould (2013) de benzer bir bakış açısıyla, uygun kültürel mirasla harmanlanmış sorumlu turizm uygulamalarının uzun vadeli destinasyon gelişimi stratejilerine katkıda bulunabileceğini, yerel halkın ekonomik kalkınmasına yardımcı olabileceğini ve turistler için unutulmaz deneyimler sunabileceğini belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMA

Araştırmada literatür incelemesine bağlı olarak, turistik destinasyonların gelişiminde, turizmin destinasyon üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi, yerel halk için ekonomik faydalar üretmeyi, yerel halkı karar verme sürecine dahil etmeyi, doğal kaynakları ve kültürel mirası korumayı, turistler ve yerel halk arasında anlamlı bağlar kurmayı, dezavantajlı grupların erişimini sağlamayı ve kültürel açıdan duyarlı olmayı hedefleyen sorumlu turizm anlayışının rolü incelenmektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, sorumlu turizm anlayışından hareketle turistik destinasyon paydaşlarının ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel sorumluluklarının turistik destinasyon gelişimi sürecindeki rollerinin araştırılmasıdır.

Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Odak grup görüşmesi, konu hakkında bilgisi olan insanlarla belirlenen bir yerde görüşmenin yapıldığı bir veri toplama yöntemidir (Goebert & Rosenthal, 2002, s.6). Krueger ve Casey (2015, s.2) odak grup görüşmesini, "hoşgörülü ve tehdit içermeyen bir ortamda katılımcıları önceden belirlenen bir konu hakkındaki düşüncelerinin belirlenmesini amacıyla dikkatlice planlanmış tartışmalar

serisi” olarak tanımlamaktadırlar. Belirli bir yerde ve belirli bir zamanda belirli bir konu üzerine gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri, katılımcılar açısından esnek, serbest akışlı bir format için fırsat sağlamaktadır. Yapılandırılmamış ve kendiliğinden yanıtların, tartışılan konu hakkında üyelerin gerçek görüşlerini, fikirlerini ve duygularını yansıtmaları beklenmektedir (Sekaran, 2003, s.220). Katılımcıların birbirlerinin deneyimleri ve görüşleri arasında yaptıkları karşılaştırmalar, karmaşık davranışlar ve motivasyonlara dair değerli bir fikir kaynağıdır. Dahası, odak gruplarındaki tartışmalar bu kesin konular hakkında doğrudan bilgi sağlayabilmektedir (Morgan, 1997, s.15).

Çalışmada odak grup görüşmesinin katılımcılarının belirlenmesi aşamasında, katılımcıların Foça destinasyonunda turizm sektörünün karar verici ve uygulayıcılarını temsil eden, sektörel ve akademik bilgi ve deneyime sahip paydaşlar dikkate alınmıştır. Odak grup görüşmesi için yazında belirtilen uygun katılımcı sayılarından hareketle 11 katılımcı davet edilmiştir ancak mücbir nedenlerden dolayı paydaşlardan Su Ürünleri Kooperatifi Başkanı, Yelken İhtisas Kulübü Müdürü, Seyahat Acentesi sahibi ve bir Otel Müdürü görüşmeye katılamamıştır. Odak grup görüşmesi, Ek 1’deki tablo üzerinde yer verilen 7 paydaşın katılımıyla yürütülmüştür.

Foça Belediyesi’nin odak grup görüşmesine katılan paydaşlar açısından stratejik değerde bir rol oynadığı değerlendirilmesi nedeniyle odak grup görüşmesi dışında Foça Belediye Başkanı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmenin odak grup görüşmesi dışında gerçekleştirilmesinin bir diğer önemli nedeni, Foça Belediyesi’nin paydaşlar açısından denetleyici, yaptırım uygulayıcı ve kolaylaştırıcı rollerinin bulunması ve bu roller nedeniyle odak grup görüşmesi sonucunda elde edilecek bulguların farklı şekillerde etkilenebileceği varsayımdır.

Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Böylelikle paydaşların görüşme sırasında ifade ettiği hususların araştırmacı tarafından alt ve yan sorularla detaylandırılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında ayrıca, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin sunduğu olanaklardan faydalanarak sorumlu turizm kavramı ve turistik destinasyonların gelişimi ile ilgili yönelim ve farkındalıklarının detaylı incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, odak grup görüşmesi sonucunda elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmalarda kullanılan veri analizi yöntemlerinden betimsel analiz tercih edilmiştir. Betimsel analiz yaklaşımına göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilmektedir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya aktarmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir şekilde betimlenmektedir. Daha sonra yapılan bu

betimlemeler açıklanmakta ve yorumlanmakta, neden-sonuç ilişkileri irdelenmekte ve bir takım sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.224).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Odak Grup Görüşmesi Bulguları

Bu bölümde araştırmacının katılımcılara yönelttiği dokuz sorudan elde edilen bulgular her bir soru ayrı bir başlık oluşturacak şekilde incelenmiş katılımcıların ilgili sorulara verdikleri cevaplar ortaya konulmuştur.

Sorumlu Turizm Anlayışı

Merwe ve Wöcke (2007, s.9) sorumlu turizm kavramının uygulayıcılar tarafından yeterince anlaşılabilmesi nedeniyle faaliyetlerin bireysel algılara dayandırıldığını, ortak bir oluşumun ortaya konamadığı sonucuna varmışlardır. Bu nedenle, odak grup görüşmesinde katılımcılara ilk olarak sorumlu turizm anlayışını nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazıları şu biçimdedir;

K1: “Yerel halkın ve turizm çalışanlarının kendilerini turistik destinasyonda yaşananlardan sorumlu hissetmesidir”. K2: “Turist kaybını engellemek için sorumlu turizm konusunda yerel halkın ve çocuklarımızın önce aileden başlayarak daha sonra okullarda devam edecek şekilde eğitilmesi gerekiyor”. K4: “Sorumlu turizm denildiği zaman aklımda kalan yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın ortak destinasyonun değerlerinin tamamına yani taşınır taşınmaz kültürel miraslara sahip çıkması geliyor”. K6: “Turizm faaliyetlerinin her alanında, tarihi, kültürel, çevresel ve ekonomik uygulamalarda eksiklerin belirlenerek, bu eksikliklerin giderilmesi ve geliştirilmesidir”.

Çalışmada sorulan birinci soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde sorumlu turizmin farklı boyutlarını ele alarak bu boyutlar ekseninde değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Bu bakış açısının ortaya çıkması katılımcıların sorumlu turizm anlayışında üstlendikleri rolleri ortaya koymaktadır. Paydaş rollerinin belirgin bir şekilde ortaya konması ve bu roller doğrultusunda her paydaşın sorumluluk alması sorumlu turizm anlayışının özünü oluşturmaktadır. Katılımcılar tarafından yapılan tanımlarda genellikle eğitim vurgusunun yapılması ve yerel halk ile özellikle çocukların bu konuda bilinçlendirilmesi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcılar tanımlarında destinasyondaki doğal kaynakların ve kültürel varlıkların korunması, paydaşların tamamının sorumluluk alması ve paydaşlar arası koordinasyona dikkat çekmektedirler.

Çalışmanın birinci sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan tanıma göre sorumlu turizm; bir destinasyonda turizm paydaşlarının tamamının turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin bilincinde olmasını, bu konuda paydaşların üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiği böylece turizmin olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesini ve olumlu etkilerinin

pekiştirilmesini, destinasyonun kendine has değerlerinin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmasını, yerel halkın eğitim ve karar alma süreçlerine dâhil edilmeleri ile turizm olayına daha aktif katılımını, adil fiyat ve adil ücret uygulamalarıyla etik ilkelerin uygulanmasını ve tüm paydaşların etkin bir iletişim ve koordinasyon içinde hareket etmesini sağlayan turizm anlayışıdır.

Turistik Destinasyon Paydaşlarının Sorumlu Turizm Uygulamalarındaki Roller

Sorumlu turizm turistik destinasyon paydaşlarının tamamının üzerlerine düşen rolleri eksiksiz ve belirli bir koordinasyon çerçevesinde gerçekleştirmesi ile mümkün olabilmektedir. Bütün paydaşların rollerini benimsemeleri ve sorumluluğu paylaşarak bu doğrultuda faaliyet göstermeleri sorumlu turizm açısından kritik önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak odak grup görüşmesi katılımcılarına yöneltilen ikinci soru; “Sorumlu turizm uygulamalarındaki rolünüzü nasıl tanımlarsınız?” şeklindedir. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazıları şu biçimdedir;

K1: “Engelliler ile ilgili çalışmalar yapıyoruz. Bu kapsamda yollarda iyileştirmeler ve engellilerin kullanabileceği bir plaj yapıldı. Foça dışından gelecek engelli bireyler için ise araç desteği sağlanıyor”. K3: “Slowfood kapsamında 2011 yılından itibaren her Pazar üreticilerin bir araya geldiği, ürettikleri ürünü belirledikleri fiyattan satabilecekleri, tüketiciyle bir araya gelebilecekleri Earthmarket’i kuruyoruz. Bunun yanı sıra, Slowfood’un her yıl belirlediği farklı temaları kendi kültürümüze uyarlayarak belirli kurallar çerçevesinde etkinliklerimizi düzenliyoruz”. K4: “İşlettiğim kafede sunulan ürünler Foça Karası gibi yerel ürünlerden oluşuyor. Ayrıca kafemde seramik eğitimi, baskı eğitimi gibi eğitimler vererek yerel halkın ekonomiye katılımını sağlamayı amaçlıyorum”. K5: “Şahsi olarak işletmeciler bazında bir birliktelik yaratmaya çalışıyorum. Foça Turizm Derneği olarak ise, Foça’da yer alan turizm işletmelerinin istek ve şikâyetlerini ortaya koyabilecekleri toplantılar düzenliyoruz”. şeklinde cevaplandırmıştır. K7: “Her misafirimiz için bir ağaç dikiyoruz ve sertifika veriyoruz. Bu sertifika ile birlikte insanlara sizin artık burada bir sorumluluğunuz var diyoruz”.

Çalışmada sorulan ikinci soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde farklı katılımcıların sorumlu turizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarında farklı rolleri üstlenerek sorumlu turizm uygulamalarında etkin oldukları görülmektedir. DEAT (1996: 13) tarafından yayınlanan raporda belirtildiği gibi sorumlu turizm uygulamalarının bir turistik destinasyonda verimli olabilmesi ancak paydaşların tamamının üzerlerine düşen sorumluluğu almaları ile mümkün olabilmektedir.

Çevresel Sorumluluk Yönelimli Uygulamalar

Turistik destinasyon paydaşlarının çevresel sorumluluklarının bilincinde olması ve buna uygun hareket etmesi gerekmektedir. Odak grup görüşmesinde katılımcılara sorulan sorumlu turizmin boyutlarından çevresel sorumluluk ile ilgili

soru şöyledir; “Foça destinasyonunda çevresel sorumluluk yönelimli uygulamalar ne düzeydedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazıları şu biçimdedir;

K2: “Foça’nın nüfusu 30.000 ancak yaz aylarında bu sayı 70.000-80.000 oluyor. Foça Belediyesi’nin temizlik personeli yaz aylarında oluşan yoğunluğu kaldırmakta zorlanıyor ve ek eleman gerekiyor”. K3: “Slowfood’un ilkeleri “iyi, temiz, adil” tüm dünyada Slowfood kapsamında yapılan üretim ve satışların tamamında uygulanmaktadır. Bu ilkelerden “iyi” çevreyi kirletmeyen ürünleri, yerel tohumları, GDO içermeyen ürünleri içermektedir. Bir diğer ilke olan “temiz” ise ürünlerin kimyasal ilaç kullanılmadan üretilmesini gerektirmektedir”. K5: “Foça’da hizmet veren otelciler, restoranlar ve tekneçiler için eğitimler düzenleyerek çevreye karşı duyarlı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini vurgulamaya çalıştık. Söz konusu eğitimler yardımıyla uluslararası yeşil sertifikalar konusunda onları aydınlatmak istedik”. K7: “Otelimizde çevresel sorumluluk kapsamında pek çok uygulamayı gerçekleştiriyoruz. Atıklarımızı ayrıştırarak geri dönüşüme gönderiyor, enerji tasarrufu ile ilgili çalışmalar yapıyoruz. Her yıl yaz ayları bittikten sonra Türkiye’nin dört bir yanından gelen dalgıçlara ev sahipliği yapıyoruz ve beraber Foça sahillerinde dalarak sahil temizliği yapıyoruz”.

Çalışmada sorulan üçüncü soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde Foça’da özellikle turizm sezonu içerisinde çevresel boyutta bazı sıkıntılar yaşansa da genel olarak çevreye duyarlı bir bakış açısının olduğu sonucuna varılmaktadır. Odak grup görüşmesi katılımcılarının turizmin çevresel etkilerinin bilincinde oldukları ve bu konuda gerekli çalışmaları gerçekleştirdikleri görülmektedir. Foça halkının da Foça Belediyesi ve sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri eğitimler vasıtasıyla bilgilendirilmesi ve konuya daha duyarlı yaklaşması amaçlanmaktadır. Foça’nın sit alanı olmasının çevrenin korunması açısından oldukça önemli olduğunu vurgulayan katılımcılar bazı ekonomik sınırlamalarına rağmen bu uygulamanın faydaları üzerinde fikir birliğine varmaktadır. İlerleyen dönemde çevresel sorumluluk uygulamalarının gerçekleştirilecek ortak projeler ile birlikte artacağı üzerinde durulmuştur.

Ekonomik Sorumluluk Yönelimli Uygulamalar

Sorumlu turizmin ekonomik boyutu istihdam yaratıcı etkisi, yerel halka sağladığı ekonomik refah ve yatırımların artması açısından destinasyonlar için önem taşımaktadır. Odak grup görüşmesinde katılımcılara ekonomik sorumluluk yönelimli uygulamaların belirlenebilmesi için yöneltilen soru şöyledir; “Foça destinasyonunda ekonomik sorumluluk yönelimli uygulamalar ne düzeydedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazılarına aşağıda yer verilmiştir;

K1: “Engelli bireylerimizin hediyelik eşyalar üretmesini ve bu ürünlerin Foça’da satılmasını sağlıyoruz. Bu sayede engellilerimiz ekonomik gelir elde ederken sosyal hayata daha fazla katılmalarını amaçlıyoruz”. K2: “Belediyenin engelli turizmüne yönelik yatırımları bulunuyor. Çok yönlü düşünülerek konferans ve kültür turizmüne uygun tesislerin de yapılmasıyla Foça’da istihdam olanaklarının

önemli ölçüde artacağını düşünüyorum”. K5: “Dört Mevsim Foça Projesi kapsamında Foça’da yaşayan kadınlarımızın hediyelik eşya üretimine yöneldik ve bir standartlaşmaya yönelmeye çalıştık. Bu kapsamda Foça’nın renklerini belirleyerek bunun üzerine gitmek istedik”. K6: “Fuarlara gittiğimizde yanımızda Foça’da üretilen şarap ve zeytinyağlarını götürüyoruz. Amacımız ürünlerin tanıtımını daha fazla yapabilmek ve Foça’ya ekonomik katkı sağlayabilmek”. K7: “Foça’da istihdama katkı sağlamak adına çalışanlarımızı yerel halktan oluşturuyor ve otelde kullanılan yiyecek-İçecek malzemelerini Foça esnafından temin ediyoruz ya da yerel tatları tercih ediyoruz”.

Çalışmada sorulan dördüncü soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde ekonomik açıdan Foça’da yerel halkı güçlendirmeyi amaçlayan projelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Turizmin istihdam üzerindeki etkisinin önemine vurgu yapan katılımcılar yerel halkın ve dezavantajlı grupların turizm sektöründe istihdam edilerek yerel ekonomiye katkıda bulduklarını, yerel üreticilerin tercih edilmesiyle hem yerel lezzetlerin Foça dışında tanıtımının yapıldığını hem de üreticinin kazandığını, fiyat adaletinin uygulanmasıyla da turistler açısından daha çekici bir destinasyon yaratmanın mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Yerel işletmelerin genellikle küçük ve orta boyda işletmeler olmasından dolayı genellikle yatırım yapmak ve talebi karşılamakta sıkıntı yaşadığına değinen katılımcılar ortak bir çatı altında üreticilerin toplanmasıyla daha sağlıklı bir ekonomik yapının ortaya çıkacağı üzerinde durmuşlardır. Marka yaratmanın ekonomik anlamda da büyük getiriler sunacağını ve sorumlu turizm uygulamalarının marka yaratma sürecinde önemli bir adım olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyo-Kültürel Sorumluluk Yönelimli Uygulamalar

Odak grup görüşmesinde katılımcılara yöneltilen bu soru onların sosyo-kültürel sorumluluk algılarının yanı sıra Foça destinasyonundaki sosyo-kültürel sorumluluk yönelimli uygulamaların derecesinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında katılımcılara sorulan beşinci soru şöyledir; “Foça destinasyonunda sosyo-kültürel sorumluluk yönelimli uygulamalar ne düzeydedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazılarını aşağıda yer verilmiştir;

K3: “Düzenlediğimiz etikliklerde Earthmarket’in sadece bir satış yeri olmadığını, aynı zamanda bir tadım yerini olduğunu, yerel tatların ön plana çıkarıldığı bir yer olduğunu vurguluyoruz”. K4: “Foça’yı seviyorum kültürel mirasına sahip çıkıyorum konulu bir çalışma gerçekleştiriyoruz. İçinde bulunduğumuz ve iki yıl sürecek dönemin teması arkeoloji. İki yıldan sonraki tema ise endemik bitkiler. Çocuklarımızın Foça’nın değerlerine sahip çıkmaları, onları korumaları gerektiği düşüncesini benimsetmeyi amaçlıyoruz”. K5: “Sosyo kültürel anlamda TaTuTa ve Fadime Zülfikar Kaplangil çiftliği Foça için önemli bir örnek. Tohum takas turizmi. Tohum satmanın yasak olmasından dolayı herkes takas yoluyla alışveriş yapıyor. Dünyanın ve Türkiye’nin her yerinden gönüllü insanlar bu çiftliğe gelip bu faaliyetlere katılıyor, kendi kültürlerini tanıtır Foça’nın kültürünü öğreniyorlar”. K6: “Foça’nın tarihi yerlerinin, evlerinin, sokaklarının korunması

oldukça önemli. Bu kapsamda sit alanları ve çevre koruma bölgeleri ekonomik anlamda Foça'ya zarar verse de tarihi dokunun bozulmamasını sağlıyor". K7: "Foça'ya gelen turistler Foça'dan ayrılırken buraya özgü bir şey almak istiyorlar. Bunun yanı sıra, Foça yoğurdunu soruyorlar biz de kahvaltıda Foça yoğurdu servisi yapıyoruz. Foça'da süt reçeli yapıyor biz de otelimizde Foça'ya gelenler bu lezzeti tanısin diye yine kahvaltıda servisini yapıyoruz".

Çalışmada sorulan beşince soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde Foça'da sosyo-kültürel sorumluluk düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Foça'da yerel halkın kültürel değerlerine oldukça bağlı olduğunu belirten katılımcılar, yerel lezzetlerin, yerel tohumların, tarihi evlerin ve sokakların, kültürel değerlerin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında yerel halkın kültürel bağlılığının önemine dikkat çekmişlerdir. Arkeolojik anlamda da önemli bir yer olan Foça'nın tarihi eserlerinin yerel halka ve özellikle de çocuklara tanıtılmasının önemi katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar yerel halkın tarihine daha fazla sahip çıkmasına ve destinasyona gelen turistlere bu tarihi aktarmasına olanak tanımaktadır. Katılımcılar, Foça'ya özgü değerlerin ortaya çıkarılması, marka haline getirilmesi ve pazarlanmasının Foça'nın destinasyon olarak gelişiminde önemli bir rol oynayacağını dile getirmiştir.

Sorumlu Turizm ve Destinasyon Yetenekleri

Barney (1991, s.101) bir destinasyonun sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi için diğer destinasyonlar tarafından kopyalanamayacak ya da taklit edilemeyecek bir dizi eşsiz kaynak ve yetenek geliştirmesi ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Çalışma kapsamında katılımcılara sorulan altıncı soru şöyledir; "Sizce Foça destinasyonunu etkileyen destinasyon yetenekleri ve sorumlu turizm uygulamalarının etkileşimi ne şekildedir?" Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazıları şu biçimdedir;

K1: "Engelli vatandaşlarımızı spor yapmasını teşvik etmek için Boccia sporuna yönlendiriyoruz. Engellilerimizin toplumsal yaşama daha fazla katılımını sağlamak için sporun yanı sıra, 70-80 kişiyi ağırlayabilecek çadır kampı yapmayı planlıyoruz. Engellilerimiz Foça Halk Eğitim Merkezi'nde düzenlenen kurslara katılıyor ve burada el yapımı hediyelik eşyalar yapıyorlar. Foça Kent Konseyi çatısı altında Engelsiz Kafemiz var". K2: "Foça'nın güneşli gün sayısının fazla olması Rusya ve Uzakdoğu ülkeleri için cazip bir destinasyon olmasını sağlıyor. Tanıtım çalışmalarının bu yönde geliştirilmesi Foça'ya gelen turist sayısını önemli ölçüde arttıracaktır". K3: "Turistik açıdan pek çok değere sahibiz. Bu değerlerin yanına Slowfood gibi bir oluşumun eklenmesi sorumlu turizm açısından yerel lezzetlerin korunmasını ve tanıtılması aracılığıyla büyük katkı sağlıyor". K4 ise bu soruyu "Foça sağlık turizmi açısından da büyük bir potansiyele sahip, Foça Belediyesi'nin de bir sağlık oteli projesi var". K5 soruyla ilgili olarak "Foça'nın tepelerinden aşağıya indikçe büyüleyen bir manzarası var. İlk etkiyi burada yaşıyoruz gelen insanlara. Doğal iki limanı var ve bu limanlar arasında yürüyerek yapılan geçişler turistlerde farklı duygular uyandırıyor, dikkat çekiyor" değerlendirmesini yapmıştır.

K7: “Foça’ya gelecek olan turistler farklı kültürleri öğrenmek, farklı tatları tatmak, denizi olmayan ülkeler için ise denizi görmek için burayı tercih edecektir. Turizme bakış açılarına göre İskandinav ülkelerine yönelik tanıtım çalışmaları yapmamız gerekiyor”.

Çalışmada sorulan altıncı soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde Foça’da fark yaratacak birçok eşsiz özelliğin olduğuna, sorumlu turizm anlayışı ile bu özelliklerin geliştirilerek destinasyonun gelişimine katkı sağlanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Katılımcılar, Foça’nın İzmir iline yakınlığı, ulaşım imkanlarının fazla olması, deniz, güneş, kum üçlüsünün yanı sıra kültürel ve sportif açıdan da önemli imkanlara sahip olması, sağlık turizmi açısından potansiyeli, manzarası ve doğal limanlarının destinasyonun gelişimi açısından önemli faktörler olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar, sorumlu turizm uygulamaları ile destinasyon yeteneklerinin korunması ve geliştirilmesi konusunda önemli adımlar atılabileceğini belirtmişlerdir.

Sorumlu Turizm ve Destinasyon Seviyesinde Koordinasyon

Destinasyonda paydaşlar genellikle kendi yönelimlerini takip ettikleri için, destinasyonlar için turizm faaliyetlerinin yönetimini üstlenmiş kişiler stratejilerin uygulanabilmesini sağlamak için genellikle bir koordinasyon ve rehberlik rolüne yerleşmek zorunda kalacaktır (Fyall, Callod & Edwards, 2003, s.646). Bu kapsamda turistik destinasyondaki koordinasyon seviyesinin belirlenmesi ve sorumlu turizm anlayışı ile arasındaki etkileşimin ortaya konulabilmesi için katılımcılara yöneltilen soru şöyledir; “Sizce Foça destinasyonunu etkileyen destinasyon seviyesinde koordinasyon ve sorumlu turizm uygulamalarının etkileşimi ne şekildedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazılarına aşağıda yer verilmiştir;

K1: “Foça’da birimler arası iletişim olsa da genel anlamda bir koordinasyon eksikliği var. Foça Belediyesi aracılığıyla engellilerimizin turizme katılımı için tatil yapabilecekleri alanların oluşturulması ve bu alanlara ulaşımının sağlanması gibi birçok çalışma gerçekleştiriyoruz ancak turistik işletmelerin bu çalışmalar doğrultusunda yeterli katkıyı gerçekleştirmediğini ve benzer olanakları engellilerimize sunmadığını görüyorum”. K2: “Foça’nın en büyük sorunlarından birisi kurumsallaşmanın istenen niteliklerde olmaması. Sadece Foça bazında değil, ulusal ve uluslararası paydaşlarla da durum aynı. Etkili bir iletişim Foça’da turizmin gelişimi açısından büyük önem taşıyor”. K5: “Hepimiz turizme hizmet ediyoruz ama aramızda bir kopukluk var. Foça Turizm Derneği’nden turizm işletmecilerinin daha fazla yararlanması gerekiyor. Yerel halk ve işletmeciler genel olarak Foça’da gerçekleştirilen organizasyonlardan ve yaşanan gelişmelerden habersizler”. K6: “Foça’da koordinasyon maalesef nitelik açısından geliştirilmesi gereken bir konu. Kurumlar arasında bir koordinasyonun geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Foça’da faaliyet gösteren kurumların birbirleri ile iletişimi yeterli düzeyde değil”. K7: “Foça’nın turistleri buraya çekecek bir tanıtım videosu yok. Tanıtım çalışmalarının Foça Belediyesi, İlçe Turizm Danışma Müdürlüğü ve sivil toplum

kuruluşlarının katılımıyla ortak bir vizyon çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekiyor”.

Çalışmada sorulan yedinci soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde Foça’da paydaşlar arası koordinasyonun geliştirilmesi gerektiği, bazı paydaşlar arasında iyi bir iletişim söz konusu olsa da destinasyon seviyesinde ortak bir iletişimin gelişime açık olduğu görülmektedir. Katılımcıların tamamının üzerinde durduğu bu nokta destinasyon seviyesinde koordinasyonu sağlayacak bir kurumun oluşturulmasının önemini göstermektedir. Ortak bir çatı altında, şeffaf ve bilgilendirici bir koordinasyon çalışmasının Foça’nın gelişimi açısından kritik bir öneme sahip olduğunu belirten katılımcılar sorumlu turizm uygulamaları ile birlikte yerel halkın da etkin katılımıyla bu eksikliğin ortadan kaldırılabileceği üzerinde durmuşlardır.

Sorumlu Turizm ve Destinasyonlar Arası Köprü Bağları

Odak grup görüşmesinde katılımcılara destinasyon gelişimi kavramının boyutlarından biri olan destinasyonlar arası köprü bağlarının belirlenebilmesi için aşağıdaki soru yöneltilmiştir. “Sizce Foça destinasyonunu etkileyen destinasyonlar arası köprü bağları ve sorumlu turizm uygulamalarının etkileşimi ne şekildedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazılarına aşağıda yer verilmiştir;

K3: “Slowfood olarak Foça’nın ulusal ve uluslararası birçok bağlantısı bulunuyor. Uluslararası bağlantı direkt İtalya’yla görünüyor ama Slowfood’un tüm dünyayla bağı var. Her yıl Slowfood’un düzenlediği fuara katılım sağlayarak, farklı ülkelerden insanlarla tanışma, onlara kendi yemeklerinizi, kendi kültürünüzü tanıtmaya şans elde edebiliyorsunuz”. K4: “Foça Belediyesi’nin düzenlediği Uluslararası Foça Kültür Sanat ve Balıkçılık Festivali’ne her yıl Foça’nın kardeş kentlerini de davet ediyoruz. Bunun yanı sıra Bedia Midilli İlkokulu’nun yürüttüğü Okullu Erasmus projemiz var. Projenin içeriği healthy foods, happy moods. Proje kapsamında Balkan ülkelerinden öğrenciler Foça’yı ziyaret ettiler, bizim okulumuzu öğretmen ve öğrencileri de Romanya’ya gittiler”. K5: “Foça dış pazarda tanınan, bilinen bir destinasyon. 1990lı yıllarda Foça olarak biz turizmi yeni yeni tanırken sokaklarda sırt çantalı turistler vardı, Foça’yı çok iyi biliyorlardı. Ancak günümüze kadar olan bu dönemde yaşanan olumsuzluklar onların Foça’yı tercih etmelerini engelledi. Bunun nedeninin iyi araştırılıp gerekli önlemlerin alınması gerekiyor”.

Çalışmada sorulan sekizinci soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde Foça’nın destinasyonlar arası köprü bağları ile ilgili olarak etkinliği arttıracak yeni stratejilerin önem taşıdığı görülmektedir. Katılımcılar genel olarak Foça’nın gerek ulusal gerekse de uluslararası destinasyonlarla iletişim potansiyelinin yüksek olduğunu ancak bu durumun etkin bir şekilde değerlendirilmediğini belirtmişlerdir. Bu konuda sorumlu turizmin etkisinin önemli olduğunu belirten katılımcılar özellikle tanıtım ve pazarlama çalışmalarından sorumlu turizm vurgusunun yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Sorumlu Turizm ve Turistik Destinasyon Gelişimi

Sorumlu turizm anlayışı ile turistik destinasyonların gelişimi arasındaki etkileşimin ortaya konulabilmesi için katılımcılara yöneltilen soru şöyledir; “Sizce sorumlu turizm uygulamaları destinasyon gelişimini nasıl etkilemektedir?” Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların bazılarına aşağıda yer verilmiştir;

K1: “Engelli bireylere yönelik farkındalık, çevre konusundaki farkındalık ve destinasyondaki turizm faaliyetlerine yönelik olumlu algılar sorumlu turizm anlayışıyla hissedilir miktarda artacaktır”. K2: “Sorumlu turizm uygulamaları çok kritik olan ahlaklı ticaret ve yerel halka bundan pay dağıtmak anlamına gelmektedir. Turizmcilerin sorumluluk duygusu beraberinde Foça’nın turizminin geleceği için hem iyi bir imaj hem de cennet gibi güzel bir kıyı kasabası bırakacaktır”. K4: “Foça’ya özgü unutulmuş ya da yeterince değerlendirilmemiş birçok turistik öge yeniden kıymet kazanabilecektir. Bu öyle bir konu ki biz Slowfood olarak bir gastronomi değerini sorumluluk anlayışıyla sürdürülebilir kılarken bunun yetiştirileceği toprak ve çevreyi, çalışan işçinin istihdamını ve topyekûn turizmi koruyor olacağımızı düşünüyorum”. K5: “biz zaten sorumlu turizmin Foça turizmine ne kadar çok şey kazandırdığını gördüğümüz için bu projeleri yürütüyoruz. Fakat bunlar da yeterli değil. Bir adım daha atıp sorumlu turizm anlayışının sağlayacağı yararları içeren makro bir plan hazırlamamız, gelecekteki çaba ve enerjimizi bu alanlara yoğunlaştırmamız lazım. Sorumlu turizm anlayışı ile tanıtım stratejimizi birlikte değerlendirmeliyiz”.

Çalışmada sorulan dokuzuncu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde bütün katılımcıların sorumlu turizm uygulamalarının destinasyon gelişimi üzerinde olumlu katkılarda bulunacağını belirttikleri görülmektedir. Sorumlu turizm uygulamalarının farklı bakış açılarıyla birçok faydasının olacağı vurgusunu yapan katılımcılar turizmin olumsuz çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerinin en aza indirgenerek gelecek kuşaklara temiz ve değerlerine sahip çıkan bir destinasyon bırakmanın öneminden bahsetmişlerdir. Katılımcılara göre Foça’nın sorumlu turizm uygulamaları ile destinasyon gelişimini sağlayabilecektir ancak bunun sağlanabilmesi için paydaşların birbirinden bağımsız sorumlu turizm uygulamalarının belirli bir çatı altında toplanması gerekmektedir. Oluşturulacak koordinasyon merkezinin paydaşların koordineli bir şekilde çalışmasını ve yaratacakları katma değer artmasını sağlayacağını belirtmişlerdir.

Derinlemesine Görüşme Bulguları

Görüşmeye katılımcının sorumlu turizm kavramından ne anladığının sorulması ve kavram ile ilgili düşüncelerinin alması ile başlamıştır. Katılımcı bu soruya “biz yerel idare olarak kent yaşamını öncelikleyen bir anlayışa sahibiz. Bu yaklaşımımızı sürdürülebilmek kent dokusuna ait her değeri önceliklemek anlamına geliyor. Konuya bu açıdan baktığımızda biz buradaki sorumluluk kavramını sadece turizm olarak değil sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik tüm değerlerin korunması olarak algılıyoruz. Bu anlayışla turizm bakışımız gerek kasabada gerçekleştirdiğimiz

uygulamalar gerekse tarihi sit, çevresel sit, dünya kültür mirası, engelliler için yaşanabilir kent gibi olgularla tamamıyla sorumlu turizm şeklinde biçimlenmiştir” cevabını vermiştir.

Derinlemesine görüşme kapsamında katılımcıya sorulan ikinci soru sorumlu turizm uygulamalarındaki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Katılımcı Foça Belediyesi olarak kritik öneme sahip birden fazla rollerinin olduğuna dikkat çekerek soruya “Bizim tek bir rolümüz olmadığını düşünüyorum. Bu rolleri şöyle özetlemek mümkün gibi görünüyor: planlayıcı, uygulayıcı, denetleyici. Bu durum elbette sorumlu turizm açısından konuya bakıldığında bize oldukça büyük bir sorumluluk yüklüyor. Biz bu rolleri yerel olarak, ulusal olarak ve uluslararası olarak da oynamak durumundayız” cevabını vermiştir.

Çalışma kapsamında sorulan sorumlu turizmin boyutlarından çevresel sorumluluk ile ilgili soruya katılımcı “Yerel idare olarak bu hususta hem Foça için çok yararlı hem de kimi zaman kısıtlayıcı durumlar oluşturan bir durumla karşı karşıyayız. Foça’nın büyük oranda birinci derece tarihi sit ve birinci derecede doğal sit oluşu çok iyi korunması anlamına geliyor. Her ne kadar turistik bazı faaliyetlerde ve yerel halkın gündelik yaşamında bu koruma bölgelerinde ötürü kısıtlar oluşsa da UNESCO Dünya Kültür Mirası adayı bir turistik destinasyon olarak herhalde bizi en çok ön plana çıkartan husus çevrenin korunmasındaki başarısıdır. Elbette bu sadece yasalarla sürdürülebilir bir durum değil. Bu sebeple belediye olarak ilkokullardan başlayarak hemen her sosyal ortamda konunun önemine ilgili sivil toplum kuruluşları ile birlikte vurgu yapıyoruz” cevabını vermiştir.

Çalışma kapsamında sorulan sorumlu turizmin boyutlarından ekonomik sorumluluk ile ilgili soruya katılımcı ekonomik kazanımların sürdürülebilir bir nitelik taşımasının önemine vurgu yaparak “Ekonomik sorumluluk açısından bizce en önemli husus, turizmden elde edeceğimiz gelirin hem sürdürülebilir olması hem de sahip olduğumuz değerlerin korunması arasında bir denge unsuru olmasında yatıyor. Bunu sağlamak gerek kasabadaki turistik işletmecilerin uygulamadaki yaklaşımlarını gerekse bizim konu hakkındaki hassasiyet ve denetimle ilgili. Bu sebeple bir turistik destinasyon olarak Foça’dan, Foça’nın özelliklerine uygun nitelik ve nicelikte ziyaretçi kabul ederken diğer tarafta bu talebe hizmet verebilecek nitelik ve nicelikte hizmet sunabiliyor olmamız lazım” cevabını vermiştir.

Çalışma kapsamında sorulan sorumlu turizmin boyutlarından sosyo-kültürel sorumluluk ile ilgili soruya katılımcı “Sosyo-kültürel bir sorumluluk anlayışı hali hazırda gerek mevzuat tarafından bize verilen bir görev gerekse bizim belediyecilik anlayışımızdır. Dolayısıyla biz bunu sadece kurslar düzenleyerek değil Kent Belleği Müzesi, sanat evleri, çeşitli sanat söyleşileri ve toplantıları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Bu elbette son derece güç bir görev. Hem var olan ve geçmişe dayanan öğeleri kapsıyor hem de yaşanmakta olan günceli” cevabını vermiştir.

Katılımcıya yöneltilen altıncı soru, Foça'nın destinasyon yeteneklerinin belirlenebilmesi ve sorumlu turizm uygulamaları ile bu yeteneklerin etkileşiminin ortaya konulabilmesini amaçlamaktadır. Foça'nın ayırt edici özelliklerinin oldukça fazla olduğunu belirten katılımcı "Foça bu tip bir destinasyon yani sosyal yaşam alanları, turistik tesisler, çevresel değer taşıyan ortamlar, yat limanı ve balıkçılar hep iç içe. Foça'yı özel kılan doğallık aslında sadece çevreyle ilgili değil. Ağ ören balıkçı, zeytinden dönen çiftçi ve turistin kasaba meydanındaki Karataş'ın önünde buluşmasıyla ilgili" demiştir.

Turistik destinasyondaki koordinasyon seviyesinin belirlenmesi ve sorumlu turizm anlayışı ile arasındaki etkileşimin ortaya konulabilmesi için katılımcıya yöneltilen soruya katılımcı "Sorumlu turizm özelinde yapılanmış bir koordinasyon birimi mevcut değil. Dolayısıyla böyle bir birimi destinasyon kendisi yapılandırmalı. Biz belediye olarak bu konuda bir rehber olmaya gayret ediyoruz. Bu amaçla belediyemizdeki Kent Konseyi ve ilgili birimler aracılığıyla sorumlu turizm faaliyetlerini merkezileştirmeye gayret ediyoruz. Diğer taraftan Slowfood, Terra Madre, Earthmarket gibi uygulamaları belediye bünyesinde destekliyoruz." cevabını vermiştir.

Derinlemesine görüşmede katılımcıya destinasyon gelişimi kavramının boyutlarından biri olan destinasyonlar arası köprü bağlarının belirlenebilmesi için sorulan soruya katılımcı "Foça, Yunanistan'dan Palea Fokea ile kardeş şehir ve Bosna Hersek'in Trebinje şehri ile de kardeş şehir olma yolunda ilerliyor. Bu şehirlerin temsilcileri ile sıklıkla fikir alışverişinde bulunup, ortak projeler üretiyoruz. Bunun yanı sıra Foça'nın Slowfood bünyesinde yer alması ve Earthmarket'inin bu organizasyon tarafından ödüllendirilmesi uluslararası bağlantılarımız açısından oldukça önemli. Ayrıca İtalya'yla tohum değişimi ya da Yunanistan'daki kardeş kentimizle çevresel uygulama paylaşımı ya da dünya kültür mirasına başvuru süreci bizlere çevresel, sosyo-kültürel ve nihayet ekonomik sorumlulukların nasıl entegre edilebileceği ve başarı için neleri önceliklememiz gerektiği konularında çok açık fikirler verdi." şeklinde cevaplandırmıştır.

Son olarak katılımcıya sorumlu turizm anlayışı ile turistik destinasyonların gelişimi arasındaki etkileşimin ortaya konulabilmesi için yöneltilen soruya katılımcı "Destinasyon olarak imajı ekolojik ve kültürel olarak korunmuş olmaya dayalı butik bir kasabanın ulusal ve uluslararası ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde yerel halkı bilinçlendirerek ve turizme katarak belediyenin bir çatı birim gibi davranıp uygulayıcı diğer paydaşlarla işbirliği içinde hareket ettiği ve nihai olarak ekonomik gelirlerin payının turizm lehine arttırılmaya çalışıldığı ve geleceğini buna göre yorumlayan bir kasaba olduğu düşünülürse sorumlu turizm uygulamalarının Foça turizmi için hayati değer taşıdığı rahatlıkla görülebilir." cevabını vermiştir.

SONUÇ

Destinasyon seviyesinde gerçekleştirilen sorumlu turizm uygulamaları turizm sektörü açısından kritik bir öneme sahiptir. Ekonomik büyümenin, çevresel

bütünlüğün ve sosyal adaletin üç ana sonucunu elde etmeyi amaçlayan sorumlu turizmin ayırt edici özelliği, destinasyon paydaşlarının ve genel olarak destinasyonların, destinasyon gelişiminin sağlanabilmesi için harekete geçme sorumluluğuna odaklanmasıdır. Bu nedenle, destinasyon paydaşlarının sorumlu turizm konusundaki farkındalık düzeyleri ve oynadıkları roller destinasyonun gelişiminin sağlanmasında son derece önemlidir. Paydaş rollerinin belirgin bir şekilde ortaya konulduğu belirli bir plan ve denetim kapsamında gerçekleştirilecek sorumlu turizm uygulamaları destinasyon gelişiminde çok önemli bir faktör olacaktır.

Günümüzde destinasyonların temel bileşenleri arasındaki benzerlikler, farklılık yaratacak özgün niteliklerin korunması ve unutulmuş olanların ortaya çıkartılmasının önemini büyük oranda artırmıştır. Bu özgün niteliklerin varlığı kültürel ve çevreye dayalı mirasla birlikte bunların turizmde aşırı ticarileşmeye konu olmadan yerel halkın sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmasını da sağlayabilmelidir. Bu açıdan destinasyona özgü temaların kullanıldığı hediyelik eşyalar ve yöresel lezzetlerin turistlere sunulması hem yerel halka kazanç hem de destinasyonun niteliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Burada önemli olan nokta bu değerlerin ticari bir sömürüye ve erozyona uğramadan bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesidir. Sorumlu turizmin sağlayacağı en önemli yararlarından biri turistlerin gerek kültürel mirasla gerekse çevre ile kontrollü biçimde temas kurmasının mümkün olacağı bir anlayış ve ortam hazırlamasıdır. Bu kontrollü ilişkinin temelinde söz konusu mirasın sahibinin o mirastan ekonomik gelir elde etmesi ve mirasın onu yaşatacak yerel halkla kendi doğasında yaşamaya devam etmesi yer alacaktır.

Sorumlu turizm yerel halk ile destinasyonda tatil yapmak için gelen turistler arasında karşılıklı anlayış ve saygıya yaptığı katkı açısından büyük önem taşımaktadır. Turizm faaliyetleri, yerel halkın ve destinasyonun yasalarına, niteliklerine ve geleneklerine uygun olarak şekillendirilmeli turistlerin bunlara saygı duyması sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra yerel halk ve turizm sektöründe çalışan profesyoneller kendilerini ziyaret eden turistlerin yaşam tarzları, zevkleri ve beklentileri hakkında bilgi sahibi olmalı ve saygı duymalıdır. Bu noktada eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Yerel halk turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel faydaları ve riskleri hakkında bilgilendirilmeli, mesleki eğitimlerde iletişim ve turistlerin kültürel özellikleri konularına dikkat edilmelidir. Turizm karşılıklı hoşgörü ile halklar ve kültürler arasındaki farklılıkları öğrenmenin ve onların çeşitliliğini korumanın vazgeçilmez bir faktördür.

Dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan birisi ise soyut ve somut kültürel mirasın bağlamından koparılmadan hem kültürel niteliklerin hem de doğanın korunması yolu ile sürdürülebilir bir yerel halk refahının sağlanmasıdır. Sorumlu turizm yaklaşımı bu noktada da son derece etkin bir araç görünümündedir. Kültürel mirasın onu yaşatan yerel halkla olan ilintisi kendi doğasında sürdükçe ve sürdürülebilir refahın kaynağı oldukça bağlamından kopma ihtimali azalacaktır.

Sorumlu turizm uygulamaları destinasyon paydaşlarının cinsiyet eşitliğine saygı göstermeleri gerektiğini vurgulamakta, insan haklarının ve özellikle dezavantajlı grupların; çocukların, yaşlıların, engellilerin, etnik azınlıkların ve yerel halkların bireysel haklarının korunmasını teşvik etmektedir. Adil fiyat ve adil ücretin yanı sıra turizme erişimi zor olan grupların turizme katılımını sağlamak konusunda sorumlu turizm uygulamaları destinasyon gelişimine büyük katkı sağlamaktadır.

Turistik destinasyonun gelişiminde rol oynayan tüm paydaşlar, mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını ve isteklerini adil bir şekilde karşılamaya yönelik sağlam, sürekli ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla çevrenin korunmasına önem vermelidir. Su ve enerji kaynaklarının korunması, mümkün olduğunca atık üretiminden kaçınmanın yollarının aranması, geri dönüşümün faydalarının benimsenmesi oldukça büyük önem taşımaktadır. Destinasyonun altyapısı bu mantıkla tasarlanmalı ve turizm faaliyetlerinin yapılandırılmasında, ekosistemler ve biyo-çeşitlilikten oluşan doğal mirası koruması dikkate alınmalıdır.

Destinasyonda uygulanacak sorumlu turizm politikaları, yerel halkın yaşam standardını yükseltmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olacak şekilde düzenlenmelidir. Turistik tesislerin ve konaklama yerlerinin planlanması ve mimari yaklaşımı yerel ekonomik ve sosyal yapıya uygun tasarlanmalı işgücünün oluşturulmasında yerel halka öncelik verilmelidir.

Sorumlu turizmin kültürel ve çevresel mirası korumasında teknoloji destekli hikâye anlatımı oldukça önemlidir. Söz konusu değerlerin turistlere sunumunda gerek o öğelerin yitirilmiş parçalarının yeniden oluşturulması gerekse o öğelerin ait oldukları zaman dilimini yaşatacak biçimde sunumunun sağlanması açısından teknoloji son derece kritik bir değer taşımaktadır. Sorumlu turizm uygulamaları bu yolla hem o değerleri gün ışığına çıkarabilmekte hem de teknoloji desteği ile çekiciliğin artması sonucunda ekonomik değer ortaya çıkarmaktadır. Bu uygulamalar aynı zamanda kültürel değerlerin içeriği ve turist ilişkisinin yeniden yorumlanması ve turistin içeriğe yönlendirilmesini sağlayacak çekici sunumların yapılandırılmasını da sağlayacaktır. Bu kapsamda ele alınabilecek konulardan birisi de destinasyon ve insan üzerine deneysel ve yaratıcı özgün sanatsal ve kültürel değerlerin dijital sunumlarının yapılandırılması olacaktır.

Sorumlu turizm uygulamalarının destinasyon gelişimine ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel açıdan sağlayacağı olumlu etkiler değerlendirildikten sonra söz konusu destinasyon gelişiminin sağlanabilmesi için belirlenen paydaş rolleri ve sorumlu turizm yaklaşımı ile destinasyon gelişimi süreci ortaya konmalıdır. Destinasyonda sorumlu turizm koordinasyon merkezinin oluşturulmasıyla başlayan sorumlu turizm yaklaşımı ile destinasyon gelişimi süreci sorumlu turizm anlayışına yönelik temel referansların belirlenmesi ve daha sonra paydaş rol tanımlarının belirlenmesi ve destinasyon paydaşlarına yönelik faaliyetleri yapılandırılması ile devam etmektedir. Sürecin son aşaması; sorumlu turizm koordinasyon merkezinin bütüncül eylem planını olgunlaştırmasıdır.

Sorumlu turizm uygulamalarının verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi ve destinasyonun gelişiminde etkili olabilmesi için bütün paydaşların katılımının sağlandığı sorumlu turizm koordinasyon merkezinin oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır. Bu kapsamda destinasyonda yer alan belediyenin başkanlığını üstleneceği ve kamu kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla oluşturulan bu merkez sorumlu turizm uygulamalarının planlamasını, uygulanmasını ve denetimini üstlenecektir. Farklı destinasyonların yapısal özellikleri kapsamında koordinasyon merkezinin başkanlığı, ortaya çıkabilecek idari riskler dikkate alınarak bir sivil toplum kuruluşuna da devredilebilecektir. Merkez ayrıca destinasyonun kendini diğer destinasyonlardan ayıran özelliklerin ve destinasyonun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel kaynaklarının belirlenmesinden, bu kaynak ve özelliklerin geliştirilmesinden ve yerel halka ekonomik katkı sağlanmasından sorumlu olacaktır.

Sorumlu turizm koordinasyon merkezinin bir diğer önemli görevi ulusal ve uluslararası düzeyde diğer destinasyonlarla bağlantılar kurmak, iletişime geçmek, diğer destinasyonlardan olumlu uygulamaları kendi kültürel yapısı doğrultusunda destinasyona entegre etmek ve ortaklaşa projeler düzenleyerek destinasyonun gelişimine katkıda bulunmaktır. Destinasyonun katılacağı ulusal ve uluslararası düzeyde fuar ve etkinlikleri belirlemek, bu fuar ve etkinliklerde destinasyonun kültürel öğelerinin tanıtımını yapmak, destinasyon imajının oluşturulmasına katkıda bulunmak, kardeş şehir anlaşmaları ile destinasyonlar arası köprüler kurmak, destinasyonda düzenlenen etkinliklerle destinasyon tanıtımına katkıda bulunmak merkezin ve merkez tarafından belirlenen paydaşların görevleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra ulusal ve uluslararası kuruluşların fon kaynaklarının değerlendirilmesi ve ilgili paydaşların bu kaynaklara yönlendirilmesi, başvuru aşamasında paydaşlara katkı verilmesi de önemli bir görev olarak dikkat çekmektedir.

Sorumlu turizm koordinasyon merkezinin oluşturulmasının hemen ardından sorumlu turizm kapsamında destinasyon gelişiminin sağlanabilmesi için gerçekleştirilecek faaliyetlerin belirlenmesi ve bu faaliyetlerin belirli standartlar çerçevesinde uygulamaya konulabilmesi için sorumlu turizm anlayışına yön verecek standartların çeşitli ulusal ve uluslararası referanslar yardımıyla ortaya konulması gerekmektedir. Bu kapsamda literatürde sorumlu turizm uygulamalarına rehberlik yapabilecek referanslar incelenerek bu referanslar arasından destinasyonun yapısına ve özelliklerine en uygun referans veya referanslar seçilmelidir. Bu referanslarda yer alan hedefler ve uygulamalar destinasyonun özellikleri ve yetenekleri çerçevesinde değerlendirilmeli, destinasyona özgü hedefler ortaya konulmalı, bu hedefler doğrultusunda faaliyetler planlanmalı, uygulanmalı ve denetlenmelidir.

Araştırma bulgularından hareketle destinasyon paydaşlarına ilişkin rol tanımlarının: yasa koyucu ve denetleyici (Kamu), uygulayıcı ve yararlanıcı (Özel Sektör) ve farkındalığı ve katılımı destekleyici (Sivil Toplum Kuruluşları) olduğu

belirlenmiştir. Söz konusu rollere ilişkin eylem tanımları ve destinasyon için sağladığı değer Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Sorumlu Turizm Uygulamalarında Destinasyon Paydaşlarının Rollerini

Paydaş	Temel Rolü	Role Bağlı Eylem Tanımı	Destinasyon Gelişimi İçin Sağladığı Değer
Kamu	Yasa Koyucu ve Denetleyici	Altyapı, Üstyapı, Koruma, Yaptırım, Eğitim, Erişilebilirlik, Destinasyon Tanıtımı	Sorumlu Bir Destinasyon İçin İmaj
Özel	Uygulayıcı ve Yararlanıcı	Tanıtım, Gelir, İstihdam, İşletme Temelli Tanıtım	Sorumlu Bir Destinasyon İçin Hizmet Kalitesi
STK	Farkındalığı ve Katılımı Destekleyici	Ulusal ve Uluslararası Köprü Bağları, Eğitim, Katılım Kanallarının yaratılması ve Kullanımı	Sorumlu Bir Destinasyon İçin Kültür ve Farkındalık

Not: Araştırmacı tarafından Foça destinasyonunda gerçekleştirilen araştırma bulgularına dayanarak oluşturulmuştur.

Sorumlu turizm anlayışıyla destinasyon gelişiminde paydaş rollerinin belirlenmesinin stratejik değeri dikkate alındığında bütüncül bir yaklaşım ve rollerinin ardışıklığının değeri daha da önem kazanmaktadır. Tablo 1’de yer alan rollerin bütüncül anlayışla ele alınmasının sorumlu turizm anlayışının gelişiminde gerek eylem tanımı gerekse sağladığı değer belirlenmesinde yararlı bir yaklaşım olacağı ifade edilebilir. Örneğin kamunun role bağlı eylem tanımında yer alan erişilebilirlik faaliyetlerinin sivil toplum kuruluşlarının katılım kanallarının yaratılmasındaki çabalarıyla destekleneceği, diğer taraftan özel sektör işletmelerinin tesislerinin fiziksel yapısını bu bağlamda biçimlendireceği bir perspektif olgunlaştırılmış olacaktır.

Sorumlu turizm anlayışı ile destinasyon gelişiminde sorumlu turizm koordinasyon merkezinin destinasyon paydaşlarının rollerini en etkin biçimde yerine getirmelerini sağlayacak güçlü uluslararası referansları rehber kabul ederek destinasyonun sorumlu turizm anlayışı ile gelişimi için bir eylem planı yapılandırması önem taşımaktadır. Bu amaçla, merkezin öncelikle destinasyonun sorumlu turizm açısından sözü edilen referanslara göre bulunduğu noktayı belirlemesi gerekmektedir. Söz edilen belirleme birden fazla referansın karması şeklinde destinasyonun sorumlu turizm açısından temel ihtiyaçlarına yönelik özgün bir durum da içerebilmektedir.

Paydaşların rol tanımlarını ve söz konusu tanımları belirleyecek uluslararası referansların temel ilkelerini dikkate alacak böyle bir eylem planının daha önce sözü edilen bütüncül yaklaşım ile ele alınması önemli yarar sağlayacaktır. Bu amaçla Şekil 1’de sunulan kademeli sorumlu turizm anlayışı gelişimi aynı zamanda bütüncül eylem planının da içeriğini ifade etmektedir. Diğer taraftan çevresel ve dijital köprü bağlarının yapılandırılması ve buna bağlı olarak destinasyonun yeteneklerinin

uyumla birlikte her evrede oluşturulan yeni bir ağ oluşumu ile ilgilidir. Birinci evrenin sonunda ulusal ağ, ikinci evrenin sonunda ise uluslararası ağ oluşmaktadır.

Destinasyon sorumlu turizm anlayışı evrelerinde ilerledikçe ve geliştikçe ulusal ve uluslararası ağlara katılım sağlamaktadır. Sorumlu turizm anlayışının ikinci evresini tamamlayan destinasyon ulusal referanslarla tam uyumu sağlamıştır ve ulusal ağlarla bağlantı kurmuştur. Benzer bir şekilde sorumlu turizm anlayışının üçüncü evresini tamamlayan destinasyon da uluslararası referanslarla tam uyum sağlamıştır. Ulusal ve uluslararası ağlara katılım işletmelerin destinasyonlar arası köprü bağlarının gelişmesini ve diğer destinasyonlarla bağlantılar kurmasını sağlayacaktır. Diğer destinasyonlarla kurulan bağlar o destinasyonlardaki iyi uygulamaların örnek alınmasını ve destinasyonun yetenekleri dikkate alınarak uyarlanmasını sağlamaktadır.

Şekil 1’de yer alan küçük üçgenler destinasyonun yeteneklerindeki gelişimi ifade etmektedir. Yetenekler sorumlu turizm uygulamalarının gerçekleştirilmesi sonucunda gelişecektir. Çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sorumluluklarını yerine getiren destinasyon paydaşları ulusal ve uluslararası referanslarına uyum sağlayacak ve destinasyon gelişimi sağlanacaktır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular Foça’nın fark yaratacak birçok eşsiz özelliğe sahip olduğunu ve sorumlu turizm anlayışı ile bu özelliklerin geliştirilerek destinasyonun gelişimine katkı sağlanabileceğini göstermektedir. Foça’nın İzmir iline yakınlığı, ulaşım imkanlarının fazla olması, deniz, güneş, kum üçlüsünün yanı sıra kültürel ve sportif açıdan da önemli imkanlara sahip olması, sağlık turizmi açısından potansiyeli, manzarası ve doğal limanlarının destinasyonun gelişimi açısından önemli yetenekler olarak değerlendirilmektedir.

Destinasyonda sorumlu turizm anlayışının çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sorumluluklar kapsamında ulusal ve uluslararası referanslara tam uyum gösterebilmesi destinasyon paydaşlarının rollerinin yapılandırılması ile ilgilidir. Destinasyon paydaşlarının rolleri yapılandırılmadığı ve paydaşlar bu rolleri etkin bir şekilde yerine getirmedikleri takdirde eylemsel açıklar meydana gelecek ve tam uyum gerçekleşmeyecektir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde Foça’da destinasyon paydaşlarının rollerinin belirlenmesinde gerekli çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Buna karşın paydaşların çevrenin temiz tutulması ve ağaç dikimi gibi çevresel rollerin yanı sıra, yerel halkın ekonomiye katılımının sağlanması ve yerel ürünlerin kullanımı gibi ekonomik roller ile tarihi ve kültürel dokunun korunması ve yerel halkın turizm konusunda eğitiminin sağlanması gibi sosyo-kültürel roller üstlendikleri görülmektedir.

Sorumlu turizm koordinasyon merkezinin destinasyonda gerçekleştirilecek sorumlu turizm uygulamaları açısından oldukça önemli görevleri bulunmaktadır. Destinasyonun sorumlu turizmin üçüncü seviyesine çıkabilmesi, ağ katmanlarının oluşumu ve paydaş rollerinin uluslararası referanslar rehberliğinde yapılandırılması karmaşık ve sistematik bir süreci zorunlu kılmaktadır. Söz konusu karmaşık ve sistematik süreç destinasyonun sorumlu turizm evreleri arasında geçiş yapabilmesi

için gereklidir ve çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında rehber niteliğinde bir süreç olacaktır.

KAYNAKÇA

Amit, R. & Schoemaker, P.J.H. (1993). Strategic assets and organizational rent. *Strategic Management Journal*, 14 (1), 33-46.

Avcıkurt, C. (2007). *Turizm sosyolojisi: Turist - yerel halk etkileşimi*. 2. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17 (1), 99-120.

Beritelli, P., Bieger, T. & Laesser, C. (2007). Destination governance: Using corporate governance theories as a foundation for effective destination management. *Journal of Travel Research*, 46, 96-107.

Bertan, S. (2009). Turizmin çevre üzerinde yarattığı etkiler: Pamukkale örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (2), 204-214.

Booyens, I. (2010). Rethinking township tourism: Towards responsible tourism development in south african townships. *Development Southern Africa*, 27 (2), 273- 287.

Bramwell, B. & Alletorp, L. (2001). Attitudes in the danish tourism industry to the roles of business and government in sustainable tourism. *International Journal of Tourism Research*, 3, 91-103.

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21 (1), 97-116.

Burgold, J. & Rolfes, M. (2013). Of voyeuristic safari tours and responsible tourism with educational value: Observing moral communication in slum and township tourism in Cape Town and Mumbai. *Die Erde: Journal of the Geographical Society of Berlin*, 144 (2), 161-174.

Burt, R.S. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42, 339-365.

Cape Town (2002). Cape Town declaration: Cape Town conference on responsible tourism in destinations. <http://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/> (Erişim Tarihi: 11.05.2017).

Chan, J.K.L. (2010). Building sustainable tourism destination and developing responsible tourism: Conceptual framework, key issues and challenges. *Tourism Development Journal-An International Research Journal*, 8 (1), 24-32.

Chettiparamb, A. & Kokkranikal, J. (2012). Responsible tourism and sustainability: The case of Kumarakom in Kerala, India. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 4 (3), 302-326.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

DEAT. (1996). White paper: The development and promotion of tourism in South Africa. <https://www.tourism.gov.za/AboutNDT/Publications/Tourism%20White%20Paper.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2016).

Fairweather, J.R., Maslin, C. & Simmons, D.G. (2005). Environmental values and response to ecolabels among international visitors to New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism*, 13 (1), 82-98.

Fang, W. (2020). *Tourism in emerging economies: The way we green, sustainable, and healthy*. Singapur: Springer.

Forster, J. (1964). The sociological consequences of tourism. *International Journal of Comparative Sociology*, 5, 217-227.

Frey, N. & George, R. (2010). Responsible tourism management: The missing link between business owners' attitudes and behaviour in the Cape Town tourism industry. *Tourism Management*, 31, 621-628.

Fuchs, M. (2004). Strategy development in tourism destinations: A DEA approach. *Poznan University Economics Review*, 4 (1), 52-73.

Fyall, A., Callod, C. & Edwards, B. (2003). Relationship marketing: The challenge for destinations. *Annals of Tourism Research*, 30 (3), 644-659.

Gao, J., Huang, Z., & Zhang, C. (2016). Tourist' perceptions of responsibility: An application of norm-activation theory. *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (2), 276-291.

Goebert, B. & Rosenthal, H.M. (2002). *Beyond listening: Learning the secret language of focus groups*. New York: John Wiley & Sons Inc.

Goodwin, H. (2005). *Responsible tourism and the market. Occasional paper No. 4*. <https://www.responsiblevacation.com/ImagesClient/certification.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2018).

Goodwin, H. & Francis, J. (2003). Ethical and responsible tourism: Consumer trends in the UK. *Journal of Vacation Marketing*, 9, 271-284.

Graburn, N.H.H. (1980). Teaching the anthropology of tourism. *International Social Science Journal*, 32 (1), 56-68.

Grant, R.M. (1999). The resource-based theory of competitive advantage: Implications for strategy formulation. M.H. Zack (Ed.), *Knowledge and strategy* içinde (ss. 3-23). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Gray, R. & Bebbington, J. (2001). *Accounting for the environment. 2*. Baskı. Londra: SAGE Publications.

Grimwood, B.S.R., Yudina, O., Muldoon, M. & Qiu, J. (2015). Responsibility in tourism: A discursive analysis. *Annals of Tourism Research*, 50, 22-38.

Gürbüz, A. (2002). Turizmin sosyal çevreye etkisi üzerine bir araştırma. *Teknoloji*, 5 (1-2), 49-59.

Haugland, S.A., Ness, H., Gronseth, B.O. & Aarstad, J. (2011). Development of tourism destinations: An integrated multilevel perspective. *Annals of Tourism Research*, 38 (1), 268-290.

Hedlund, T., Marell, A. & Garling, T. (2012). The mediating effect of value orientation on the relationship between socio-demographic factors and environmental concern in swedish tourist' vacation choices. *Journal of Ecotourism*, 11 (1), 16-33.

Hu, Y. & Ritchie, J.R.B. (1993). Measuring destination attractiveness: A contextual approach. *Journal of Travel Research*, 32 (2), 25-34.

Hudson, S., & Miller, G.A. (2005). Ethical Orientation and Awareness of Tourism Students. *Journal of Business Ethics*, 62 (4): 383-396.

Isaac, R.K. (2010). Moving from pilgrimage to responsible tourism: The case of Palestine. *Current Issues in Tourism*, 13 (6), 579-590.

Kreiser, P.M. (2011). Entrepreneurial orientation and organizational learning: The impact of network range and network closure. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35 (5), 1025-1050.

Krippendorff, J. (1999). *The holiday makers: Understanding the impact of leisure and travel*. 8. Baskı. Oxford: Butterworth-Heinemann Publications.

Krueger, R.A. & Casey, M.A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research*. 5. Baskı. Londra: SAGE Publications.

Kuşluvan, S. (1999). Turizm gelişiminin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ve olumsuz etkilerin yönetimi. *Kapadokya Toplantıları V*, 80-103.

Lechner, C. & Dowling, M. (2003). Firm networks: External relationships as sources for the growth and competitiveness of entrepreneurial firms. *Entrepreneurship & Regional Development*, 15 (1), 1-26.

Lee, H.Y., Bonn, M.A., Reid, E.L. & Kim, W.G. (2017). Differences in tourist ethical judgment and responsible tourism intention: An ethical scenario approach. *Tourism Management*, 60, 298-307.

Lorant, D. & Tünde, A. (2010). Responsible tourism and tourism ecology. *Forum Geografic*, 9 (9), 191-196.

Mahrouse, G. (2011). Feel-good tourism: An ethical option for socially-conscious westerners? *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 10 (3), 372- 391.

Mathew, V. (2009). Sustainable tourism: A case of destination competitiveness in south asia. *South Asian Journal of Tourism and Heritage*, 2 (1), 83-89.

McLaren, D. (2003). *Rethinking tourism and ecotravel*. 2. Baskı. Bloomfield: Kumarian Press.

Melian-Gonzalez, A. & Garcia-Falcon, J.M. (2003). Competitive potential of tourism in destinations. *Annals of Tourism Research*, 30 (3), 720-740.

Merwe, M.v.d. & Wöcke, A. (2007). An investigation into responsible tourism practices in the South African hotel industry. *South African Journal of Business Management*, 38 (2), 1-15.

Mihalic, T., Mohamadi, S., Abbasi, A. & David, L.D. (2021). Mapping a sustainable and responsible tourism paradigm: A bibliometric and citation network analysis. *Sustainability*, 13 (2), 853-874.

Mondal, S. & Samaddar, K. (2021). Responsible tourism towards sustainable development: Literature review and research agenda. *Asia Pacific Business Review*, 27 (2), 229-266.

Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. 2. Baskı. Londra: SAGE Publications.

Murphy, P., Pritchard, M.P. & Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveller perceptions. *Tourism Management*, 21, 43-52.

Ndou, V. & Petti, C. (2007). DMS business models design and destination configurations: Choice and implementation issues. *Information Technology & Tourism*, 9, 3-14.

Özdoğan, O.N. (2014). Sürdürülebilir turizm ve kültürel miras. M. Kozak (Ed.), *Sürdürülebilir turizm: Kavramlar – uygulamalar içinde* (ss. 45-60). Ankara: Detay Yayıncılık.

Prideaux, P. (2000). The resort development spectrum: A new approach to modeling resort development. *Tourism Management*, 21, 225-240.

Rodriguez-Diaz, M. & Espino-Rodriguez, T. (2008). A model of strategic evaluation of a tourism destination based on internal and relational capabilities. *Journal of Travel Research*, 46, 368-380.

Sainaghi, R. & De Carlo, M. (2016). How to create destination capabilities in the field of new product development. H. Pechlaner & E. Innerhofer (Ed.),

Competence-based innovation in hospitality and tourism içinde (ss. 185-196). Londra: Routledge.

Sarı, Y. & Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasına internetin etkisi: Destinasyon web siteleri için bir model önerisi. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 248-271.

Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: A skill-building approach*. 4. Baskı. New York: John Wiley & Sons Inc.

Sinclair, M.T. & Stabler, M. (2002). *The economics of tourism*. 2. Baskı. Londra: Routledge.

Soda, G., Usai, A. & Zaheer, A. (2004). Network memory: The influence of past and current networks on performance. *Academy of Management Journal*, 47 (6), 893-906.

Spenceley, A. (2008). Introduction: Responsible tourism in southern africa. A. Spenceley (Ed.), *Responsible tourism: Critical issues for conservation and development* içinde (ss. 1-24). Londra: Earthscan.

Spenceley, A., Relly, P., Keyser, H., Warneant, P., McKenzie, M., Mataboge, A., Norton, P., Mahlangu, S. & Seif, J. (2002). *Responsible tourism manual for South Africa*. Pretoria: Government of South Africa Department of Environmental Affairs and Tourism.

Svensson, B., Nordin, S. & Flagestad, A. (2005). A governance perspective on destination development- Exploring partnerships, clusters and innovation systems. *Tourism Review*, 60 (2), 32-37.

Wang, Y. & Krakover, S. (2008). Destination marketing: Competition, cooperation or coepetition? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20 (2), 126-141.

Warren, C., Gripper, J. & Claringbould, L. (2013). World responsible tourism day case study: Encouraging environmental awareness in children through ecotourism interpretation. *Progress in Responsible Tourism*, 2 (2), 111-127.

Watkins, E. (1994). Do guests want green hotels? *Lodging Hospitality*, 50 (4), 70-72.

WWF (2001). *Tourism – position statement*. http://assets.panda.org/downloads/wwf_tourism_position.pdf. (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek 1: Odak Grup Görüşmesi Katılımcı Listesi

	TEMSİLCİ	TEMSİL ETTİĞİ KURULUŞ/İŞLETME	UNVAN/GÖREV
1	Samir BÜYÜKKAYA	İlçe Turizm Danışma Müdürlüğü	Birim Müdürü
2	Remzi DİKBAY	Siren Pansiyon / Foça Turizm Derneği	İşletme Sahibi / Yönetim Kurulu Üyesi
3	Orhan GÜRER	Foça Kent Konseyi	Konsey Başkanı
4	Sermin SELÇUK	Foça Kent Konseyi	Engelli Meclisi Başkanı
5	Sevtap BARANDIR	Iraz Cafe / Slow Food Zeytinalı Birliği	İşletme Sahibi / Birlik Üyesi
6	Ramazan DAĞİSTAN	Slow Food Zeytinalı Birliği	Birlik Başkanı
7	Taner KAYA	Menendi Otel	İşletme Sahibi